

Բ Ե Ն Ե Ս Ի Ր

Ե. ՏԵՐԻ

ՀԱՅԵՍՏԱՆԻ 1851

Ք.Ի.Ի 10.

Ե.Ջ.Գ.Ե.ՅԻՆ

Ե.Ջ.Գ.Ե.ՅԻՆ ԳՊՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ե.

ԷԲՐՈՒԳ ԱՅԻ ԳՐՈՒԹԵՆՆ ԿՐԵՑ

Այս լեզուն եւ դրութիւն կ'ըսենք, ազգի մը յառա-
ջութիւնովեան պայմանները ըստ մեծի մասին անոնց մէջ
կը դնենք: Լեզուն միջոց հաղորդակցութեան իւրա-
քանակը մասց: Եւ դրութիւնը միջոց տարածման խոր-
հանգիստը դարեւ 'ի դար եւ ամէն տեղ ուր լեզուն չ'էկա-
ւոր հասնիլ, մէկ ղորութիւն մը կը կազմեն իրաւ. հետ
սերտիւ կցած, բանականութեան ղորութիւնը, միւր ղե-

րազանց եւ աւանդ կատարելադործութեան, զոր Ամ-
խախնամութիւնն բաշխելով 'ի մարդիկ, հոն տալաւորած
է անոր զանազանութիւնն յանբանից եւ աստիճանաբար
յառաջագիմութիւնն ամէն բանի մէջ :

Ուստի, լեզու եւ գրութիւն աղգաց հետ քալելով եւ
հետեւելով անոնց բաղդին պայծառութեան կամ խա-
ւարմանը, կը փայլին անոնց հետ եւ կ'իյնան անոնց հետ :
Պատմութեանց իմաստասիրութիւնը աս սերտ յորաբե-
րութեանէս խիստ օգտակար հետեւութիւն մը կրնայ քա-
ղել՝ բանականութեան ընթացքը ժողովրդոց վիճակնե-
րուն հետ համեմատելով : Արտեսնէ որ ուր առաջինն է
ծաղկեալ եւ յառաջագէմ, հոն մարդէք ալ փառաց եւ
պայծառութեան մէջ հսկայաբայլ կը յառաջնն, եւ ուր
լեզուն եւ գրութիւնը, այսինքն բանականութիւնն եւ
դպրութիւնք, չ'են մշակած կամ յետադարձ կը քալին,
մարդկութիւնն ալ վայրենութեան եւ կամ անկման վի-
ճակին մէջն է :

Յունաստան եւ Հռոմ իրենց քաջ աշխարհակալաց
եւ օրէնսդրաց հետ ունեցան իրենց առաջին իմաստա-
սէրքն եւ բանաստեղծները : Պիտտորատեանք հռչակե-
ցին զՀոմերոս, Պերիկլեսի եւ Եղէքսանդրի հետ կը
յիշէին Սոկրատ, Պլատոն, Բրիտտոտել, Լսքիդես, Սո-
փոկլ : () զոստոս եւ Վիրգիլիոս ու Սենեկա ժամանա-
կակիցք են : Ս'եր դպրութեան ոսկեդարը հաճութեամբ
յիշել կուտայ մեզի միատեղ Վաւմապուհն եւ Սա-
հակն ու Ս'եսրոպը : Եւ փառաց դարերէն ետեւ ինչ,
մարդկութեան եւ բանականութեան, աղգաց եւ զըպ-
րութեանց անկումը : Եւնպէս են լեզու եւ գրութիւն,
որ ուրիշ կերպով մը ծաղկումն եւ բարգաւաճութիւն,
չ'են կրնար ստանալ՝ եթէ ոչ 'ի ծոց փառաց եւ խա-
ղաղութեան :

Պատանակին եւ անցից ներգործութիւնը մեր լեզուին
Ֆւզպրութեանը վրայ այնպիսի տպաւորութիւն մը ձեռ-
գեց, որ մեր գրութեանց մէջ յայտնի կ'երեւայ, եւ
մեր լեզուին բաժանումը նոյն ազդեցութեան կնիքը կը
կրէ : Ըստ օրս երկու գլխաւոր լեզու ունինք, Տիմուզին
իրարու կցորդ, բայց ձեւովն ու կազմութեամբը իրար-
մէ բոլորովին զատուած : Ըստնք են Գրաբարն ու Ը-
խարհաբարը : Ըստ երկու լեզուաց, կամ թէ աւելի
ճիշդ ըսենք՝ երկու ձեւոց մէկ հայկական բնիկ լեզուի,
տարբեր հանգամանքներ եւ յատկութիւնները կան, ու
րոնց վրայ շատերը այլ եւ այլ կարծիքներ եւ խորհրդա-
ծութիւններ կ'ընեն : Սենք հոս կ'ուզենք խօսիլ մաս-
նաւորապէս Ըխարհաբար լեզուին վրայ, որն որ այս
օրուան հասարակաց լեզուն է եւ երթալով մշակելու
վրայ : Գրաբարը լեզու մըն է արդէն խիստ հին եւ մը-
շակուած մեր նախնիքներէն : մենք հոս, ոչ կ'ուզենք
անոր հնութիւնը չափել՝ հանելով մինչեւ 'ի 'Նոյ եւ 'ի
նախահայրն մարդկութեան, ոչ անոր հարստութեան,
վայելչութեան եւ կանոնաւոր կազմութեան հանդա-
մանքները քննել, որոնք, ինչպէս ուրիշ անգամ ըսած
ենք, ոչ որ գրեթէ դէռ չափով եւ կշռով սահմանել
կրցած է լաւ եւ հմուտ գրուածոյ մը մէջ, եւ որոնց նախ-
նական կնիքը այնչափ դժուարին է տպաւորել արդեաց
մէջ :

Սէկ դիտողութիւն մը սակայն ունինք նշանելու դը-
րաբարին վրայ : Ըստ աշխարհաբարին հետ ունեցած
յարաբերութիւնը ուղեցին բաղդատել եւրոպական լե-
զուաց լատինականին հետ ունեցածին : Սխալ եւ ա-
մենեւին անյարմար բաղդատութիւն : Իրաւ, 'եւրոպա-
կան լեզուաց շատը լատինականէն բխած են, ինչպէս

աշխարհաբարը գրաբարէն, իրաւ, գրաբարն ու լատինե-
րէնը իրարու կրնան բաղդատուիլ՝ իբր մօյր եւ աղբիւր
լեղուաց եւ իբր մեռեալ լեղուններ։ Բայց լատիններէնը
շատ տարբեր է գրաբարէն՝ իւրաքանչիւրին սերնդոցը
նկատմամբ։ Եւրոպական լեղուաց մէջ այսօրս լատինե-
րէնը ուրիշ հետք մը չունի եթէ ոչ արմատական բա-
ռերն, որոնք իսկ տարբեր ձեւակերպութիւն եւ հընչ-
մունք ստացած են իւրաքանչիւր լեղուաց մէջ, ուր որ
մեր աշխարհաբարին գրեթէ ամէն բառերը ուղղագրու-
թեամբ, հնչմամբ եւ սյլ եւ սյլ ձեւակերպութեամբ բուն
իսկ գրաբար են։ Լատիններէնը մինակ աղբիւր կամ ար-
մատ մըն է եւրոպական լեղուաց, մեր գրաբարն աւելի
է, այսինքն հիմն որուն վրայ աշխարհաբարին շէնքը հաս-
տատուած է։ Զարկ չ'է գիտնալ լատիններէնը ուղիղ
գրելու համար դաղղիարէն կամ անգղիարէն, որոնց շա-
րադրութեան կազմութիւնը բոլորովին տարբեր է առ-
ջինէն, բայց աղէկ աշխարհաբար գրելու համար, գիտ-
նալու է գրաբար հայերէնը, որուն կազմութիւնը շատ
մասերու մէջ առջինին կցորդ է։ Ուստի լատիններէնը, որ
եւրոպական լեղուաց նկատմամբ մեռեալ է, չի կրնար
բաղդատուիլ գրաբար հայերէնին հետ, որն որ թեպէտ
մեռեալ է գործածական լեղուաց քով, բայց միշտ կեն-
դանի իրմէ սերեալ աշխարհաբար լեղուին մէջ։

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՒՄ

ԱՂԱՅԻՐԸ, ՈՒՐԻՆ ԵՒ ԿԱՐՄՈՒԹՅՈՒՆԸ: 1

Ընտրե՛ք որ կը տրանջան աշխարհաբար լեզուին աղբա-
տութեանը վրայ, ինչպէս իրենք կ'անուանեն, մեղի կ'ե-
րեւայ թէ չարաչար կը սխալին: Իբրեւ անյարգար եւ
անկոկ լեզու մը,՝ կ'ընդունինք անոր աղբատուութիւնը՝ մը-
շակութեան պակասութենէն առաջ եկած: Բայց ուրիշ
կողմանէ, անոնց կարծեացը հակառակ, կը հաստատենք
թէ աշխարհաբարը լեզու մըն է հարստութեան ամէն
էական առարկաները իր ծոցն ունեցով: Աս բանիս ա-
ղէկ կը համոզին՝ երբ անոր աղբիւրը ուղեւնան քննել:
Պարբարը՝ արդէն խիստ հարուստ լեզու մը, իբր՝ աղ-
բիւր եւ արմատ աշխարհաբարին՝ ոչ միայն իր իսկական
ձեւերն ու դարձուածները կը պահէ աշխարհաբարին մէջ,
այլ նաեւ անոր պահանջած փոփոխութիւններուն, հո-
լովմանց եւ խոնարհմանցը ենթակայ ըլլալով, անոր կազ-
մութեան պէս պէս հանգամանքները անբաւ կ'աճեցնէ,
եւ հարուստ ձեւակերպութիւն մը կը պատճառէ աշխար-
հաբարին մէջ, որուն գուցէ եւ ոչ մէկ լեզու մը կրնայ

1. Առաջինայ յօդուածը գրելու մէջ եկնք երբ ձեռքերնիս հասաւ Մ.
Օսեանին Առաջադրութիւնը աշխարհաբար լեզուի կանոնադրութեան
հասարակաց լեզու ընելու վրայ: Երբտասարդ հեղինակին աս առջի զը-
շակութիւնը դոմութեան արժանի է. նիւթոյն կարեւորութիւնը կը
յայտնէ ծանր եւ խոհական միտք մը, որն որ ժամանակաւ ուրիշ ար-
դիւններու ալ յոյս կուտայ: Կ'աւրախանանք տեսնելով որ, թէպէտ
աշխարհաբարն արդէն հասարակաց լեզու է, զանիկայ կանոնադրելու
հարկը օրէ օր աւելի շրջացելու եւ գործադրուելու վրայ է:

մօտենալ : Ըսանկ , որչափ մատուներ բանի որ գրաբարը քերականակորէն կը պարունակէ , կրնաս գործածել աշխարհաբարին մէջ , առանց փնասելու անոր յատկապէս ունեցածներուն , այլ մանաւանդ բազմադիմի վայելչութիւն եւ ճոխութիւն մըն ալ աւելցնելով լեզուին վրայ : Կրնաս ըսել միանգամայն , օրինակի համար . իմիշտ քաղէք եւ իմ հոգիս , ժողովուրդ եւ շրջագոյն , որոնք նոյանշանակ խօսքեր են 'ի գրաբար եւ յաշնարաբար եւ միօրինակ ընդունելի աշխարհաբարին մէջ : Արդ , աս կերպ ազատութիւն մը՝ գործածելի ամէն անուանց , գերանուանց եւ բոյից մէջ , անտարակոյս աշխարհաբար լեզուին սահմանները չափի գուրս կ'ընդարձակէ , եւ անոր հարստութեան ու ներդաշնակութեան յատկութիւններ կուտայ , որոնց վայելուչ գործածութիւնը ընտիր եւ զարդարուն ոճ մը կը ձեւացընեն :

Պէտք է՛ սակայն չափազանցութեան մէջ իյնալ . չափըն անցնելը ամէն բանի մէջ փնասկար է , եւ աս մասիս մէջ մասնաւոր զգուշութիւններ կան , որոնց աղէկ պէտք է գիտել : Եւ իբր ընդհանուր կանոն , կարեւոր կը սեպենք , լաւ ճաշակի մը առաջնորդութեամբ , ընտրութիւն ընելն գործածելի բառերու եւ դարձուածոց մէջ , փախչելով անոնցմէ որոնք դժուարալուր , անսովոր եւ անհարազատ են նոյն իսկ գրաբարին մէջ , կամ որոնց ընտիր նոյնանշանակն կը գտնուի աշխարհաբարին մէջ , զոր լաւ եւս կ'ըլլայ գործածել պարզապէս քան թէ սովորական բառի մը տեղ մութ բառով մը բանին միտքը խրթնացընել :

Աշխարհաբարին աղբիւրն ըլլալով հին գրաբարը , հարկաւ անոր ոգին եւ տիպը պէտք է որ կրէ : Ըմէն լեզու առանձին միտք կամ գաղափար մը ունի , որն որ իր

աղբնական կնիքն է։ Սակայն ասիկայ բացարձակ վճիռ
մը եւ անխոտոր կանոն չի կրնար ըլլալ լեզուաց, եւ
մենք ըսելով թէ աշխարհաբարին ոգին գրաբարին վը-
րայ գաղափարած պէտք է ըլլալ, չենք ուզեր ասանկ
սահման դծել իրեն։ Զէ. թէպէտ ամէն լեզու իր սեպ-
հական ոգին պէտք է որ ունենայ, սակայն փակել զինք
անոր մէջ սոսկապէս՝ ըսել է փակել աղբ մը եւ լեզու
մը իր առանձին գաղափարներուն մէջ, առանց օտարին
ծանօթութիւններով զանոնք հարստացնելու։ Թէ որ
աս խիստ կանոնը պահէին ամէն աղբ, եւ լեզուք, ոչինչ
յառաջադիմութիւն կարելի էր երկրիս փայ։ Սակայն
կը տեսնենք ամէն ժամանակ յառաջագէտ աղբի եւ
լեզուի մը ներդրութիւնը ուրիշ աղբաց եւ լեզուաց
վրայ։ Եւ երեւոյթը մեր գրաբարին մէջ յայտնի օրի-
նակաւ կ'ապացուցւի։ Մեր հին գրաբարը, լեզու սեպ-
հական Հայկազանց ժամանակը, պարսկերէնի եւ յու-
նարէնի ազդեցութիւնը կը կրէ Երշակունեաց հետ, ա-
րաբերէնի եւ տաճկերէնի Ուլբիկեանց հետ եւ անոնց-
մէ ետեւ ինչուան մեր օրերը. Եղնիկ, Եղիշէ, Խորե-
նացին եւ Ենորհալին օրինակ են։ Աստալինամութիւ-
նը, դարուց շրջանին մէջ, աղբ մը ուրիշ աղբերէ աւելի
փառաց եւ իշխանութեան ծայրը հասցնելով, բնակա-
նաբար նոյն աղբը իր լեզուին եւ գաղափարաց ազդեցու-
թիւնը կը տարածէ անոնց վրայ որ իր լուծոյն կամ համբ-
բաւոյն հպատակ են։

Եւ յօրուան Հայոց աշխարհիկ լեզուն հարկաւ պարս-
կերէնի եւ յունարէնի ազդեցութիւնը չի կրեր (բաց'ի
քանի մը գաւառական լեզուներէ, որոնք բոլոր աղ-
բին գործածական չեն)։ Բայց տաճկերէնի կնիքը կը
տանի ռամկաց մէջ, ըստ որում հաճկաստանի հպատակ

ենք ըստ մեծի մասին: Իսկ հիմակ ուրիշ տպաւորու-
թիւն մըն ալ սկսաւ ընդունիլ, աւելի գրութեան մէջ,
ան է դաղղիարէն լեզուին: Վաղղիա՝ կեզրոն գաղափա-
րաց, եւ իր լեզուն ամէն երկիր տարածուած, հարկաւ
Հայոց վրայ իր աղգեցութիւնը հասցնելու էր, ինչ-
պէս բոլոր աշխարհք կը հասցնէ: Հայերը, որոնց շա-
տըն այսօր Վաղղիայէն կ'ընդունին իրենց ուսումն եւ
գիտութիւնը, ինչպէս երբեմն Յունաստանէն, հարկաւ
իրենց հետ կը տանին այն լեզուին կնիքը, որուն կազ-
մութիւնն եւ բացատրութիւնը այնչափ ճիշդ եւ յար-
մար են ժամանակիս գաղափարացը: Անտարակոյս մենք
չ'ենք ուղեր արգիլել աս աղգեցութեան հետեւութիւ-
նը, որն որ աւելի մտաց է քան թէ լեզուի, մեկնու-
թեան քան թէ ոճոյ: Չ'ենք ուղեր արգիլել գաղղիա-
րէն լեզուի բնական եւ վայելուչ ձեւերու մուտն աշ-
խարհաբարիս մէջ. բայց՝ ոչ բռնի եւ անպատշաճ, ոչ
Վաւիթ Անյաղթին յունարանութեան օրինակաւ: Իսոյք
մը կամ գրութիւն մը լաւ եւ յստակ հայերէն չ'ըլլոր
չէ թէ անոր համար որ տաճկական կամ դաղղիական
միտք եւ գաղափարներ կը պարունակէ, այլ երբ անոնց
բառերովն ու ոճովը ստրկաբար ձեւանայ. ան ստեղծ չէ
թէ միայն չ'է հայերէն, այլ խժական խառնուրդ մըն
է, բարբարոս լեզու մը: Լաւ թարգմանիչ մը՝ հեղինակին
ճիշդ գաղափարը ապրու համար, ոչ անոր մտքերէն եւ
գրութեան ձեւէն կը հեռանայ, ոչ կուրորէն հետզհե-
տէ ամէն անոր բառերը դարձնելով կը շարէ:

Աշխարհաբար լեզուին ամէն գաւառական զանազա-
նութիւնները մեծ դժուարութիւն մը կը պատճառեն ու-
մանց աչքին անոր կանոնաւոր ձեւակերպութեանը:
Վաւառական տարբերութիւնները բնաւ հասարակաց

լեզուին կանոնաց արդեւք մը չեն կրնար ըլլալ: Պա-
ւատական լեզուք հասարակաց լեզուին եղծումն են, որ
ամէն աղգաց մէջ կը գտնուին՝ այնչափ իրարմէ տարբեր,
որ շատ հեղ անիմանալի են: Իրաւ Հայաստանի նա-
հանգական լեզուները Պօլսոյ լեզուէն եւ դրաւորակա-
նէն կը տարբերին, եւ դուցէ հոն տեղերու բնակիչք չն
հասկընան մեր գրութիւնները: Բայց աս ըսել չէ՝ որ
անոնց ամէն ոճն ու բառերը խառնալինգոր. գործածե-
լով, բարեւոնական գրութիւն մը հաստատելու ենք, որն
որ թէ եւ դաւառի մը մէջ իմանալի ըլլար, ուրիշներուն
բոլորովին խաւար կը մնար: Ընդդէմ իսկ նահանգին
լեռնցոց եւ գիւղացոց մաքուր անգղիարէն շարա-
գրութիւն մը կարդաս, դուցէ բան մը չեն հասկընար.
նոյնպէս Պաղղնոյ Պրըթայն գաւառին մէջ՝ գաղղիարէն
այնչափ առօրիններուն լեզուն հին գաղղիականին եւ Պրը-
թայնցոցն սաքսոնական լեզուին մօտ է. բայց ո՞վ կրնայ
ըսել թէ առանց ուսման եւ կրթութեան նոյն իսկ մայրա-
քաղաքի մը բնակիչը կարենայ դրաւոր լեզուն իմա-
նալ:

Ամէն լեզու կարգաւորեալ կերպով կոկեւելու հա-
մար, ժամանակի եւ մշակութեան կարօտ է: Թէ որ
աշխարհաբարին ամէն զանազանութեանց միտ դնէինք,
ոչ միայն գաւառական բաժանմունքները, այլ եւ դա-
րուց փոփոխութիւններն ալ իրարու կցորդելով՝ բաղ-
մակնծիւն եւ ամէնախօսական լեզու մը ձեւացնելու էինք,
կենդանի պատկեր մը ամէն գարուց եւ տեղեաց մտքե-
րուն: Հոս կը դնենք աս համեմատական պատկերը
այլեւսյլ ժամանակի եւ գաւառի աշխարհաբարներուն
հետեւեալ քաղուածոց մէջ.

ՔՈՒՂԱԾԻ ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՐ

(Հին Զանգի մէ քաշաւի : Աշխարհ, Հատ. Գ. Էր. 30)

Առջ լինի, որ թաթեղումս տեղս Շուշտարցի հաջի Ավդուլայի
թօնոյ Դասոււմ Ըսուղան քաշին հետ դրով դաշնագրութիւն աւ
բարի վասնիմ ընտանիքս՝ որ տեղու էք, այսինքն հրամանքս, նշանա
ծափտ, մին որդովտ, չորք դատերքս եւ մին դատեր՝ որդքն՝ որ լինի ու
թըն հորի : Ութն հոգուտ համար մապաղէ փոխամ տվէլ, որ գնամ
Շուշտար իւր էլն հետ գոյ Սպահանայ մօտիկ էլիկի, քանի իւր
համայնոյ մարդկանցով գոյ Սպահան քուշայ որոնելով հրամանոց
դտանի. դիրս առանձին, երգմամբ տայ հրամանոց կարգաս, շատ ա
ռանձին, հախալն խոստովանալար պախես եւ կատարուեմ տասն էս
պէս : Նախապէս ինքն խոստացելայ որ միայն հրամանոցէն ընդու
նելութիւն դտնի, թէ կամք կտաս ասացեալ քանի հոգովտ, էլ բա
նի հետ բան չունենաս : մին գիշեր ինքն խմացում կտայ եւ դուս կը
տանի մին վէզ՝ մինչ իւր էլիսթն Աստուծով ոչինչ երկուշ չկայ :
Սա էն մարդնայ, եւ էն մարդի որդինայ, որ Մէլէք — Աշէնց քօշն եւ
Աշաղարկնց Ապտանըն հանդերձ լազմութիւն կանանքոցով Սպա
հանուց դուսայ լերել : արայ բանն առանց երկուշիլայ : Եթէ ըսըշ
վաթ կամ փողխարջէլ, Աստուած մի՛ արացէ, տեղ պատահի, բո
ւորն իւր վերէնայ : որ ինքն խարջի : Երկրորդ հրամանքս պարտա
կանաս գիրս կարգալտ առանձին քոյ պատրաստութիւնս մին սահաթ
յառել քանիս, բիլայ նշանածիտ եւ խիզանիտ էլայ չի մացնես, որ
ձէն դուս ընկանի : մինչ էն սահաթն որ դուս լինէք դովման : Իս չափ
առանձին յայտնես թէ գնամանամք, եւ գնամք արևլտ եւ դուս
գոլտ մին լինի : որ ձէնձէնվի ոչ, եւ տեղու մնացող ընտանեայտ տ
ռանց տեսնել դուս դոս : տան թախում թարաքին բնաւ ձեռ չտաս
մարդից թալապ ունենաս բիր չառես, որ խոան կառուես :

ՆՈՅՆ ԱՒԵԼԻ ՆՈՐ

(Հին. Էր. 93)

Գիրս քեզ կհասնի յուսամ, այգուդ յօտելու վախտն : Գանացիք
լաւ ծանաչես, անպիտան հաստ եւ փտած արմատներն հանես, որ ու
նայն տեղ չբանեն քո հոգումն : Ին անպիտան մասնիւրն եւս կորկը,
որ բեր չպիտի ունենան, որով պտղաբեր մասնիւրդ կզրօնան, եւ դու

բառական վառելոյ փայտ կռնենաւ : Իսկ երբով զինի շատ կռնե-
նաւ, բայց պիտի բոլորն դու չխմես, այլ արածելոց եւս տաս, որ ու-
րախանան, զԱստուած օրհնեն, եւ նա քո հերկ եւ հոռնան օրհնէ :
Պիտի ջանաս այս այգու զինին ծախես՝ որ քո տան միւս հարկաւոր
եղածանին եւս հոգաս : Մին այգի կատարեալ չէ, թէ որ մենակ խա-
ղող ըերի. պիտի դու ուրիշ ծառերի եւս հոգս անես, որ քո տունդ
հարեւանի կարօտ չմնայ : Ամէն տեսակ պտղոյ ծառն շատացուր. ծա-
ղիկներ եւ բանջարք եւս են հարկաւոր, թէ զուարճութեան՝ եւ թէ
գեղութեան համար. ջանացի՛ր լաւ լաւ ծաղկունք եւս ցանել : Տար-
ւոյ առաջին վայելչութիւնն ծաղկոյնայ : Մարդոյս քնութիւնն ան-
համբեր է, մինչ պտղոց հասանելն տխուր սպասելով կզգուի, եթէ
ծաղկով եւ կանաչով չզգայի : Ջանացի՛ր յառաջ ինչքան որ Երեւ-
անայ աշխարհքումն պտղի ծառ կայ, ըերեւ քո այգումդ տնկես, —
բայց յետոյ երբ որ լսես թէ դուրս աշխարհքներումն եւս մին նոր եւ
օգտակար պտուղ, կամ բոյս է գտանվում, ջանացի՛ր էնդոնք եւս
բերել քո այգումդ տնկել : Մի՛ ասեր ինչ որ կայ էնձ բոլոյ, մարդս
միայն փորի համար չի՛, այլ համբաւ եւս պիտի : Տոնի հետեւի՛ր, որ
մին տարի ցանածդ՝ եօթ տարի քաղես : Որդին կարմիր կամ Վըր-
մըզին շատ մեծ բանայ, եթէ կարողանաս բարւոք մշակել : Մասին
տարի փառակներումն եթէ աշխատող լինի՝ դեանի ամուսն կգտնի, թէ
մենակ չես կարող, ընկերովի ջանացի՛ր, գուցէ՛ դասնես : Եթէ մի՛ն,
բան դու չգիտենաս՝ հարցուր, ամօթ չի՛ : Ջանացի՛ր մեր Հօրանց Աշ-
խարհքին որոք մին բանով պէտք դաս՝ որ բարի՝ անուն ժառանգես :

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ.

(Բաղլւաճ Ի Յիւսէի Գրէի) :

Մարդ որ իմաստուն լինի՝ նայ իւր գործքն ճանաչի, որ զամեն բարձ-
րորէ, եւ շարեաց նայ ի զատ փախչի : Զի այս մեծութիւնէ սուա՛, ՚ի
փառաց շուտով անկանի, որպէս թաղաւորքն եղեն որ առաջ զանունն
ասացի :

Իսկ զմութ թաղաւորին դուտուն եմ. իմ դարպաստին պուրճն աւ-
մանն ոսկի եւ արծաթ է. ՚ի մեր սարերն բազումք ոսկէհանք կայ, ակն
եւ մարդարիտն ՚ի մեր ծովէն կու ելանէ :

Ասորնփորիս բարիքն չէ մարդոյ իսկի մնացական, բայց մարդ իմա-
տուն պիտի որ ձրի բաշխէ զամենայն : Մարդիք քան զգարնան ծաղիկ
փշթըլի ալ վի չորանան :

Հայր մեծատուն մի եւ ունէր ինչս բազումս, եւ ոչ ունէր զուակ ի վերայ երկրի. խնդրեաց Աստուծոյ զաւակ, եւ Աստուած աւետման զաւակ բարի, սիրուն եւ գեղեցիկ յոյժ :

Յորժամ զարգացաւ մանուկն յետ զնա ուսումն գրոց եւ ուսածս զգիրսն, յիմաստական հանձարս, եւ զաստղարաշխական արուեստն, հանց որ զանուկն եհան աշխարհս, եւ սկսաւ մտնել կշաւս դանձն զամենն. եւ յոյժ յաղքատացան ծնաւոր նորա, ծախեցին զտունսն հայրենիքն, հանց որ բնաւ իւր չեմնաց :

Առայ որդին ի հայրն եւ մայրն թէ կուկամիմք որ երթամք անձա-նաւթ քաղաք որ մարդ զմեզ ոչ ճանաչէ, զամաչէն ի յետ դնեմք եւ աշխարհմք որ բարիք ասլիմք, որ մեր չարկամն ի վերայ մեր չուրախանայ, եւ բարեկամն չի արտմի :

Ասացին հայրն եւ մայրն թէ դու դիտես որդեակ : Ապայ երեւալ եւ գնացին աշխարհ մի հեռի որ մտեալ ի քաղաքին թաղաւորն որո երեւր. դնաց կորիճն ի դէմ թաղաւորին սիրով բարեւեալ կանոյնեցաւ :

Առեալ թաղաւորն զբարեւն եւ ասաց. աղէկ, կորիճ, ինչ է խնդիրքդ : Ասէ կորիճն. հօր թաղաւոր, երկու ընաթր ծառայ ունիմ այր եւ կին, կամիմք զնոքա վաճառել :

ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՐ ԿԱՌԱՍՆԱՆ ԳԱՒԱՌԱՅ

Պատրիմ. Աբգարդ. նամակն. — Աբարադ. համար 33. եր. 523

Ապար՝ Թագաւոր Հայոց՝ ողջոյն կ'ժամուրդանեմ Տեբերթո՝ Հը-ռովմայեցոց Կայսեր :

Դիտեմ ես, որ քոյ մեծութիւնիցը խկի մէկ բան ծածուկ չեմնում. քոյց ես՝ իբրեւ հաւատարիմ ծառայ՝ պարտ եմ համարում յայտնել քեզ, որ Հրէայքը անմեղ մատնեցին եւ խաչեցին Յիսուսին, որ խկ Աստուծոյ որդի էր. հեւանքներին քոչիում էր, կոյրերին աչք էր տա-նիս, մեռելներին յարուցանում էր : Իմացի՛ր, որ եգ գործերը ոչ թէ լրկ մարդու, այլ միմիայն Աստուծոյ զօրութեամբ կարելի է գործել. վասն զի էն ժամանակ՝ որ Յիսուսին խաչեցին, արեգակն խաւորեցաւ, եւ երկիրը շարժեցաւ, Յիսուսը՝ երեք օրեց յարութիւն առաւ, երեւե-ցաւ իրոց աշակերտներին եւ այլ շատ մարդկերանց : Այժմն նորա ա-նուամբ՝ նորա աշակերտները՝ մեծ հրաշքներ են գործում, որ եւ ես խկ իմ աչքովս եմ տեսել : Ուրեմն դու լաւ զիտես այժմն, ինչպէս պիտի պատժել Հրէայներուն, որ եգպէս վատ բան են գործել : Խնդր-ում եմ քեզ գրել բոլոր աշխարհներ. որ ամենայն տեղ հաւատան եւ պաշտեն Գրիստոսի, ինչպէս ճշմարիտ Աստուած : Ողջ եր :

Առաջիկայ օրինակներուն իւրաքանչիւրին մէջ տիրող
հաճէն, բառերուն յօդերէն եւ բայից այլեւ այլ դար-
ձուածներէն անոնց իրարմէ զանազանութիւնը կը հաս-
տատուի, եւ թէ որն ինչ մասի մէջ աւելի կը մտնեայ
այս օրուան մեր գործածութեանը, յայտնի կ'երեւայ :

Կան ասոնցմէ 'ի զատ նաեւ երկու կէտք աշխարհա-
բար, որոնց օրինակն աւելորդ սեպեցինք հոս դնել, ին-
չու որ մասնաւոր դաւառական լեզու մը կազմեցու ամէն
յատկութիւններն իրենցմէ չ'ունին : Ա՛հին է ամէնէն
հին աշխարհաբարը, որն որ Հնորհալիին եւ Ամբրո-
նացուոյն տոնէն սկսած էր ռամկաց մէջ դործածուիլ,
եւ որն որ գրաբարէն ուրիշ զանազանութիւն չ'ունի եւ
թէ ոչ իմ մասնիկն եւ ինչ յոգնական վերջաւորու-
թիւնն, նաեւ քանի մը տաճկերէն եւ դաղըլիական բա-
ռեր. աս լեզուով ունինք Ոսկերեանց ժամանակի քա-
նի մը հրովարտալներ : Իսկ մէկալն է Պօլսոյ ռամկական
աշխարհաբարը, որն որ կազմութեամբը գրութեան
նէն ուրիշ բանիւ չի զանազանիր բայց եթէ տաճկա-
կան բառերովն, ինչպէս դէռ ասկէ քանի մը տարի
առաջ կը գործածէին նաեւ գրութեան մէջ :

Գաւառական լեզուաց ամէն յատկութիւնները լաւ
եւ մաքուր աշխարհաբարէ մը բոլորովին մերժել չ'ենք
ուղեր. բայց նոյն զգուշութիւններով ինչ որ իրեն կազ-
մութեանը մէջ մտնող ուրիշ նիւթոց համար ըսինք : Ա՛հնք
կը կարծենք թէ հայերէն աշխարհաբար լեզուն հարուստ
եւ դիւրամեք լեզու մը կ'ըլլայ՝ գրաբար ու դաւառական
բառերն ու դարձուածները գործածելով միշտ երբ չկան
նոյնք աշխարհաբարին մէջ, երբ չ'են դժուարաւոր, ու
տար եւ անսովոր. տաճկերենի աղբեցութիւնը չմերժե-
լով ռամկական ճշոյ մէջ, եւ եւրոպական լեզուաց կամ

Պաղլիարէնի՝ դրաւորականին մէջ, դադարաւորաց բացա-
տրութիւնը 'ի հարկէ պահանջած ատենը: Ասանկ-կ'ըմ-
բունենք մենք աշխարհաբարին ծաղկումն եւ յարգարու-
մը, զոր ժամանակն ու գործածութիւնը աւելի ճշդիւ
կրնայ ցցուեն:

Երաւամբ ըսած են թէ ամէն լեզուի մէջ ամէնէն
ճիշդ եւ անսխալ քերականութիւնն է ընտիր ճաշակը:
Անկայ միայն կրնայ սորվցնել ինչ որ վայելուչ կամ
խորթ է մտաց եւ ականջի, ընդհանուր կանոն, որմէ
կրնանք հետեւցնել զուտ եւ մաքուր աշխարհաբարի մը
կանոնները: Ճաշակը իրեք գլխաւոր գեղձմունք կընը-
շանակէ, որոնցմէ աշխարհաբարը պէտք է որ զըտուի:
Այն մը ան խորթ բառերն ու մասնիկներն որ ինք իր-
մէն ունի եւ զորոնք ականջնիս կը դատաւարտէ. անոնք
որ օտարէն կ'առնէ, եւ կամ զրաբարէն, թէպէտ ինք
իր մէջ նոյն նշանակութիւնն ունի: () Երկնակի համար, իսկ
մասնիկը, որն որ կը կարծենք եղծածանց մը իւր եւ որ
մասնիկներուն, իբրեւ թէ չ'ա, զոր շատ գաւառներ ալ
միայն որ կը հնչեն. իւրաքանչեւ որ: Աս մասնիկը սահ-
մանական եղանակին ներքայ միտքը աւելի ճշդութեամբ
հաստատելու համար հնարած կ'երեւայ, իբր թէ իւր
չ'աքան չ'աք հիմա, կնչպէս կրկին ինն ալ, զոր քանի մը
տեղացիք կը դործածեն՝ սահմանական եղանակին ապառ-
նի կամ անորոշ միտք մը կուտայ. իւրաքանչեւ իւր, իբր
թէ իւրաքանչեւ երբ որ ըլլայ:

Թէպէտ այս օրուան մաքուր գրութիւնը ոչ աս խորթ
մասնիկները կը դործածէ եւ ոչ տաճկերէն բառեր իւր
մը հայացուցած, ինչպէս են պիմել, պիմել, եւայլն,
բայց խիստ ճաշակ մը դէռ քանի մը օտար մասնիկներ
կը գտնէ յանդիմանելու, ինչպէս են. էն, նէ, ին, եւ

այլն, փոխանակ ըսելու, Կենէն, Բէնի, Բիւլ, եւ զբարձր բառեր, ինչպէս են ապագէն, ապարէն, փոխանակ եւայլն, եւայլն, փոխանակ ծանօթ նոյնանշանակներուն յիշուի, Կեն, որոնք առջիններուն չափ մարդը հայերէնի են : Ղարձեալ էն վերջաւորութիւնը բայերու մէջ էնի տեղ. որն որ կը պահանջէր ուրիշ ժամանակաց մէջ ալ մէնը նուի տեղ դնելով եւ կամ դարձարին հետեւելով ըսել, օրինակի համար. Կոպէս կամ Կոպէն, փոխանակ ըսելու Կոպէն : Ինչո՞ւ ցահմանական ներկային մէջ միայն դարձարին հետեւել, երբ ուրիշ ժամանակները կը մնան աշխարհաբար :

Սեր խօսքին վերջ տալու ատեն, կը վկայենք թէ միտք չ'ունինք հասկանալուն կանոններով չի կշռւած լեզուի մը, որն որ դէռ եւ ոչ քերականութիւն մը ունի, օրինաւոր չափ եւ սահման դնել : Դամանակը լըս կը հասնէ լեզուն, մատենագիրը կը շինեն, եւ քերականը կը կազմեն : Սալերպէն առաջ, դադղիարէնը, ըստ քմաց մատենագրաց, ամէն թեւով կը թռչէր : Սալերպ, Պուլը, Ուսին եւ հետզհետէ մատենագիրը շինեցին ղան : Բանի որ մատենագրութիւն չ'ունինք աշխարհաբարին մէջ, ինչ շէնքի վրայ քերականը ձեղունը հաստատեն : Ինչ որ ունինք աշխարհաբար, թարգմանութիւն եւ օրագրութիւն, կը կապածինք թէ մեր ըսած մատենագրութիւնն ըլլան : Պէտք է որ բանաստեղծից պատմագրաց եւ վիպասանից ձայնն հնչէ. վերջապէս եռանդուն եւ խոհական մատենագրութիւնը երեւան դայ :

Շու, երկու խօսք ալ մեր մատենագրութիւնը եւ հետեւաբար լեզուն ծաղկեցնելու միջոցներուն վրայ ըսենք : Եղու մը ծաղկեցնել ըսել է կրթութիւն եւ ուսումը

ծառայել. կրթութիւնն եւ ուսումը ընթերցասիրութեամբ, եւ ասիկայ՝ օգտակար, հետաքրքրական ու զուարճալի գրութեամբք կը տարածուին: Քանի մը անգամ առիթ ունեցեր ենք աս կերպ գրութեանց նուազութիւնը բացարձակ ըսելու, եւ նոյնը հոն կը կրկնենք: Մեր խօսքը հաստատելով կ'ըսենք. աս իրեք բանը, կրթութիւն, ընթերցասիրութիւն, եւ լաւ գրութիւնը շղթայակապ միացած են իրարու. մէկին պակասութիւնը յայտնապէս մէկալին նուազութենէն կը պատճառի: Համեմատեն մեր աղղը աս իրեք մասերուս մէջ միատեղ յառաջագէժ՝ աղղաց հետ: Ի՞նչ գրութիւններ անոնց մէջ, ուսկից ընականաբար կը հետեւի մտաց մշակութիւնը: Ամերիկայի Միացեալ — Վաշինգտոնի քաղաք մը, գիւղ մը արուեստ մը չ'կայ որ իրեն նեպահան օրագիրը չ'ունենայ: Նոյն անդղիական ներդործութեան պէտք չ'է մի ընծայել երկու կամ իրեք տեսակ օրագիրներն որ կը հրատարակուին մեր լեզուով Հնդկաստանի մէջ, ուր հազիւ քանի մը հաղար Հայ կան:

Հայաստանի տեսարանը (որն որ յաջորդ թուոյն մէջ պիտի դնենք) անոր բարոյական եւ մտաւոր վիճակին վրայ մեղ կարեկցութեամբ կը լցնէ: Այս ողորմելի վիճակիս ճար եւ հնարք մը լաւութեան պիտի փնտռենք ուրիշ յօդուածոյ մը մէջ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԵՐԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՈՍՐՈՎ ՈՒ ՄԱՔՐՈՒՀԻ

Շարունակութիւն եւ վերջ 1:

Երբոր Սաքրուհի՝ իր հօրը ու Սանդուխտին խնամեք ինք իրեն եկաւ, երկար ատեն միտքը թմրալի շփոթութեան մը մէջ մնաց ու չիկրցաւ իր յուշը ամփոփիլ: Բշխարհքս՝ բոլոր իր բանական ու անբան արարածներովը՝ սեւ կերպարանքի մը տակ կ'երեւար իրեն. կը կարծէր թէ անոնք ամէնը իրեն դէմ զինուեր, զինքը լճուսուացնելու դաշինք դրեր էին, ալ անկէջ ետքը իր ընկերական ատելութեանն չափը չիմնաց, անանկ ուր իր հօրը ու Սանդուխտէն ի զատ մարդու դէմ չէր ուզեր տեսնալ: Ետեն ատեն խորին տխրութեան մը մէջ կ'ընար՝ ձեռքովը բարձին վրայ երեսը ծածկած, ժամերով անշարժ ու անզգայի պէս . . . : Ըն ատենը աղօտ կերպով մը կը յիշէր իր սիրելին, կը յիշէր անոր հետ բրած ծովային ընթացքը, ու գերեզմանատան սարսա-

1840 թիւ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9:

փեղի արկածը . յանկարծ բոլոր մարմինը դող մը կ'առնէր , ու պաղ քրտինք մը կը թափէր տեղոյն ճակատէն : Ալտեսներ իրմայրը տրտում ու գլխած երեսով , որն որ իբ հօրը ձեռքը արխնաշաղախ թուղթ մը կ'երկնցնէր . ու ան թուղթը ձեռքը՝ ահաւել ու սպառնալից կ'երեւար հայրը՝ սատակիչ ոգւոյ մը պէս : Ար կարծէր թէ Խոսրով անոր առջեւը ինկած ոտքը կը պղլլուէր , կը պաղնէր , կ'աղաչէր . մէյմըն ալ տեսարանը փոխուելով , համատարած ովկիանոս մը տեղը կը քոնէր՝ լուռ ու սեռա երկնքով անհուն եզերքը պատած , ու մէջ տեղը Խոսրով՝ մինակ , շնչասպառ ծփալով . . .

Երկար ատեն Մաքրուհին հիւանդութիւնը քնեց , որուն միջոցը վայրկեան մը հայրը անկողնին քովէն չի դատուեցաւ : Խեղճ ծերունւոյն որդիական սէրը , ինքնանուէր հսկումն ու զգօն խնամքը վերջապէս Մաքրուհին ոտք հանեցին :

Քանի մը օր տնէն ամենեւին դուրս ելել չուզեց , իր սենեակին մէջ փակած , Քալէն կամ Ուելլէր մը ձեռքը ատեն ատեն կարգալով . ընթերցմունքը միայն կրնար քիչ մը իր սիրտը մխիթարել ու հոգի ալ իրեն . բայց ճանչցօղ աչքի մը համար աս մխիթարութիւնն ու քաջասրտութիւնը խաբէական քօշ մըն էր , որուն առկը ընտելութիւնը իր սակաւատեւ զօրութիւնը կը ծածկէր :

Օր մը Մաքրուհի գիրքը ձեռքէն ձգելով , Սանդուխտին ըսաւ .

— Մայր իմ , այսօր վրաս սովորականէն աւելի ուժ մը կ'ղղամ . աս սենեակին մէջ փակուած կեանքն ալ , ինչպէս կ'ըսես , զիս կը ձանձրացընէ . եկու թեւդ տուր քննի ու քիչ մը պարտեղը շրջագայենք :

Ու Սանդուխտին կոթնած , պարտեղին դռնէն ելան :

Եւունը իր հսկայաքայլ շտուժեամբը անձրեւներուն տ հովերուն հետ եկեր հասեր էր, ու անոր անգութ մանդաղը բռնոց թալարը հնձեր ու ծառերուն տերեւները թօթափեր էր։ Եմարանոցին ծառատունկ ճամբաները՝ մէրկ ու բաց, լայն անապատմը դարձեր էին, ու քուն մէջ տեղ տեղ շիտակ գծիմը վրայ չոր ու ցամաք ոստեր կը ցցուէին։

Սաքրուհի դէպ ի լիմնի բուրաստանը շտկուելով, հանգստարանին առջեւէն հարկադրեցաւ անցնելու. հոն անանկ սաստիկ ցնցում մը վրան զգաց, որ եթէ Սանդուխտին դիրկը չըլլար ապաստան, անշուշտ գետինը կը փռուէր։ Արբոր հասաւ իր սիրելի շատրուանին քով, հողէ աթոռին վրայ խոտմը չէր մնացէր, լիմններն ու տերեւները իրենց կանաչութիւնը կորսնցնելով սկսեր էին դեղնիլ. միայն իրենց անուշահոտ բուրմուռքը, շատրուանին անդադար ցնցուղմանը հետ, գեռ զովաւրար զուարճութիւն մը կը սփռէին բուրաստանին մէջը։

Սաքրուհի նստաւ հողէ աթոռին վրայ. — Մայր, ըստ Սանդուխտին, նոյն ինչ փոփոխութիւն. գեռ քանիմը ամիս առաջ, հոս կուգայի, կը նստէի աս աթոռին վրայ. աս աթոռը ու բոլոր շրջակայ լիմնի տունկերը կանաչութեամբ կը փայլէին. . ես ալ, ես ալ կը փայլէի ան ատենը առողջութեան կանաչութեամբը, եթէ ոչ երջանկութեան. ան ատենը զիս տեսնողը հիմայ չիկրնար ճանչնալ. իրեք ամսուան մէջ երեսուն տարւոյ շրջան մը վրայէս անցած կը կարծուի։ Իրաւամբ մարդս խոտի նմանցուցիր են. ահա, անոր հետ, ես ալ չորցած, ցամբած, իմ աշնանս մէջ, ու բոլորովին խոտի մը պէս չիցրուած գիմանալուս կը դարմանամ։ Բայց ինչ աւելի զօրաւոր ու միանգամայն տկար քան զմարդ։ Ալ

նային երբեմն ոչինչ բան մը ղենք կը զարնէ կը տանի, նման փափուկ փետրի մը՝ ամենաքնարակ հովին խաղալիկ եղած. ուրիշ անգամ ալ կը տեսնես որ երկթէ կարծր դառնալով, ամենասուր դանակին վերացն ալ կը դիմանայ:

Մանգուլստ անտառներ խօսքերով ջանաց Մաքրուհին մտադրութիւնը օտար նիւթոց վրայ դարձնելու:

— Մանգուլստ, կրկնեց Մաքրուհի, կը հասկընամ միտքդ ու կը դովնամ քու սիրական խնամքդ, բայց կը ցաւիմ որ պարապը կ'երթան բոլոր ձեր ջանքը իմ վրաս. վէրքեր կան որ չ'են բուժուիր. արմատներ կան որ չ'են խլիր. կրնամ մի սա սուղեի ուռիդ իր բունովը քաշել հանել

— Իրեք ամիս առաջ, շարունակեց՝ ջանալով իր շփով յիշատակները ամփոփելու, հոս տեղս ի՞նչ երջանկութիւն վայելեր եմ, ի՞նչ սրտեւանդն տեսութիւն, ի՞նչ զուարթ ու անուշ խօսակցութիւններ անոք հետը. բայց, իրաւ, Մանգուլստ, կրկնեց՝ սեւ մազերը մարմարիոնեայ ձախտին վրայէն մէկդի ընելով, դիտեա մի, ըսէ ինձի, ի՞նչ եղաւ ինք . . .

— Ո՞վ ինք, որդեակ, հարցուց Մանգուլստ շրփով թած:

— Բայց, կրկնեց՝ բռնութեամբ զսպելով ձայնին պլայլութիւնը. Խոտրով, Խոտրով, ըսէ ինձի, ի՞նչ եղաւ Խոտրով . . .

— Խոտրով քու հրամանովդ չի մեկնեցա՞ւ միասիւն, Հանրմ. անշուշտ հիմակ Եգիպտոս է, զղջալով մեր վրայ հասուցած չարեացը:

— Եգիպտոս մի, գոչեց անանկ ահուելի խնտալով մը որ Մանգուլստին դուխը սարսուռ ինջաւ. երանի թէ

ըլլար, Սանդուխտ. իմ ծանցցած, իմ սիրած Խոսրովը
Լեզիպոս չ'երթար, չիմեկնիր այնչափ հեռու, աս եղբւ-
րէն . . . քննեցիր մի ծովուն անդունդը, հողին յա-
տակը, օդին բարձրութիւնը. Խոսրով կամ անոնց
տակն է, կամ երկինք վերացած . . .

Սաքրուհի անանկ հաստատուն վստահութեամբ ու
վսեմ ձայնով աս խօսքերս հնչեց, որ դերսդանց աղ-
գեցութեամբ մը վառուած կերեւար, աւելները ա-
նարտօսը ու ցամաք վեր վերցուցած՝ երկնային լուսով
մը կը վալլէին. Լսանկ երկնագէտ հայեցումով մէջ,
աստուածային կամաց համակերպութիւնը վեհ լու-
թեամբ մը յայտնեւէն ետեւ, շարունակեց.

— Բանի անգամ, Սանդուխտ, աս բուրաստանին
մէջ, աս ծառերուն տակը՝ երբ կանաչութեամբ կը ծաղ-
կէին, աս ամառիս վրայ՝ երբ դալար փափուկ դորգով
մը կը ծածկուէր. աս ծովուն մէջ տեղը՝ երբ հեղեկ հով
մը դիւրասահ ալեօք կը ծածանէր. անոր արծթի մակե-
րեւոյթը, քանի անգամ արդեօք նստեր, քալեր ու
նաւարկեր եւ՝ անոր հետը: Տիրութիւնը որ կը վեհ
գէմբին աննման զարդն էր, կարծես թէ իմ հետս ե-
ղած ատենը աւելի կը տիրէր վրան. կարծես թէ աս
հրաշալի մարդը հրաշալի նախատեսութեամբ մը դիտեր,
կ'զգար առաջուց մեղի սահմանուած ապագայ թշուա-
սութիւնը: Ինչ խօսակցութիւններ իմաստութեամբ,
սիրով, վառուած երեւակայութեամբ ու դերսդանց ա-
նուշութեամբ: Ո՛հ, ես անարժան էի անանկ աստուա-
ծային մարդու մը, անանկ աստուածային սիրոյ. ես որ
սակայն իմ խտասրտութեամբս երկար ատեն զինքը վըշ-
տացուցի . . .

— (Օր մը, մէկ զովարար առտու մըն էր, աս բարձրա-

անդակին ծայրը քովէ քով կեցած էինք, մատովը ցցուց ինծի երկնից լուսափայլ կամարը ու ծովուն կապուտակ երեսը, ու ըսաւ ինծի. « Սաքրուհի, հոս կամ հոն օգնէ՞ Ռէ երբ տարախուսելով աս խօսքին վրայ, կը հարցընէի անոր մեկնութիւնը, « Սաքրուհի, կրկնեց, մարդկային բնութիւնը վիճակ մը ունի, որուն մէջ երկու եղբորով սահմանած, կը դիմէ մէկուն ու կը փախչի մէկային. աս վիճակիս մէկ եղբորը անլուր երջանկութեան մը կը տանի, մէկալ եղբորը անդարձ թշուառութեան: Աս վիճակիս մէջ եմ հիմակ ես. թէ որ երջանկութեան եզրը կ'երթամ, անմահութեան ծայրը հասած կամ երկնից մօտ զիս պիտի կարծեմ, թէ որ թշուառութեան եղբորը կը դիմեմ, հաւաստի եղիր, Սաքրուհի, որ զիս անոր անցատակ անդունդը կ'լլած է »:

Սիւնաց մը հանգստենէ ետեւ շարունակեց.

— Ճակատագիր, ճակատագիր, անգութ դատակնիք, արագահաս թշնամի մարդկութեան, որուն ձեռքէն մէկը չէ կոցեր փրկել, տեղ մը չ'ես կրնար փախչիլ, ո՞վ կրնայ քու զօրութիւնդ ուրանալ, քու էութեանդ վրայ տարախուսիլ: Ինչի՞ք քաղաքական վիճակներուն Կոնշուան յետին աստիճանը ու անոր վճին մէջ թաղէ, վերացիր ինչուան բարձրագոյն կէտը՝ անմատչելի ամենուն զօրութեամբ ու իշխանութեամբ. — տղէկ, ճակատագիրը քեզ կը գանայ քու վճիդ մէջէն հանելու, քեզ կը հասնի քու բարձրութենէդ թաւալելու ու իր գիշատիչ ժանեացը որս ընելու: — Ո՞վ կ'ըսէր, երբ Խոսրով Ազիստուի անապատներուն մէջ մղորած, երբ էս ինքս միայնութեան մէջ աշխարհքի օտարացած, ո՞վ կրնար ըսել թէ աս սարսափելի ճակատագիրը օր մը պիտի գտնար մեզ, մեր իրարմէ տարբեր հեռաւոր աշխարհ:

պատներէն հանելով՝ պիտի մօտեցնէր իրարու, ու ետ-
քը երկուքնիս ալ միատեղ պիտի զարնէր . . . Ո՛հ,
մայր, մայր, մարդ խելքը կը թռցնէ . . .

Ու յանկարծական փոփոխութիւն մը տալով խօսքին,
կրկնեց.

— Բայց ի՞նչ է իմ ըսածս . . . մայր, ներէ ինծի պէս
խելացնորի մը յիմարութեանը. ի՞նչ ըսել է ճակատա-
գիր . . . ըսածս ես ալ չեյտեմ. չէ՛ չէ՛, չկայ ճակատա-
գիր, չկայ բաղդ. ասոնք մարդկային մտաց հակասու-
թիւններն են, իրենց տկար ըմբռմամբը աստուածային
անհաս տնօրէնութեան դորձքերը մեկնելու համար: Ինք
իր բերնով պատգամ չէ՞ մի տուեր ասանկ. թէ. « Ձեր
հօրը ու ձեր մօրը յանցանքը ձեր վրայ ու ձեր որդւոցը
եւ անոնց զաւկներըն ունի վրայ ինչուսն եօթը ճետ կը հա-
տուցանեմ »: Եւ ահա մենք զո՛հ կ'երթանք՝ ի հապ-
տատութիւն աս սպտոնալեաց եւ մեր հօրը ու մօրը յան-
ցանքին քաւութեանը համար: Ի՞նչ ասկէ աւելի յայտա-
նի պատիժ, բնական պատահար. ճակատագիրը ի՞նչ ը-
նէ ասոր: Իրաւ է թէ այսպիսի բաժակի մը դառնու-
թեան ու փորձին սաստկութեանը չեմ կարող դիմա-
նալ. բայց երանի՜ թէ փորձողին կամբը, որն որ չեմ
դադրիր օրհնելէ, ընդունէր իմ զո՛հս ի կատարումն իր
արդարութեանը:

Երկու կաթիլ արցունք Սաքրուհին ստորին արտե-
ւանունքները թրջելով, ճերմակ այտէն վար վազեցին՝
նման առաւօտեան ցօղին մաքուր ապակեայ մը վրայ ին-
ջած: Սաքրուհի, սրտին թոյնը արտասուօքը թափած,
նորէն կոթնեցաւ Սանդուխտին թեւը ու դէպ'ի տունը շրտ-
կրւելու ատեն, բարձրաւանդակին ծայրէն վերջին աչք
մըն ալ նետեց ծովուն վրայ, աչք մը լի տրտմութեամբ

ու ցաւով, ուսկից ետքը շարունակեց իր ճամբան, ըսելով Սանդուխտին. — Օտրմանալը բան, չեմ գիտեր ինչ գէշ աղբեցութիւն, ինչ սարսափ է որ ծովուն տեսութիւնը կը տպաւորէ վրաս, ես որ սակայն առաջ ծովը տեսնելու կամ նաւարկելու ատենն՝ խելքս թուուցածի պէս հաճութիւն կ'ըգայի . . . ինչ կը նշանակէ աս բանս, Սանդուխտ . . .

— Եսիկայ կը նշանակէ որ, հանրմ, մարդուս ախորժակները, ինչպէս իր վիճակներն ալ, անհաստատ փոփոխութեան մը ենթակայ են. ինչ կայ հաստատուն մերքովը . . .

— Սէկ բան մը սակայն կայ մեր մէջը հաստատ, անփոփոխ, անմահ. աս է հոգին։ Հոգին, շունչ աննիւթ ու գերազանցութեամբը նման գերազոյ Լութեան, ուսկից կ'ելլէ, հոգին, մարդկային շիւթոյ բազմադիմ փոփոխութեանցը մէջ, կը մնայ միշտ ինչ որ է, նեցուկ անշարժ ու հաստատուն մարմնոյ տկարութեանցը, եւ բարցող ու մխիթարիչ անոր ցաւոցը։ Ու երբ մարմինը իր խռովայոյժ փոփոխութեանցն ու կործանիչ ապականութեանը յաղթուելով, կը փշրի, կ'լինայ հոգանման, ան ատենը հոգին իր պարտուց շրջանը կատարած, կը թռչի կը դառնայ զինքը շնչողին քով . . .

Մաքրուհի ու Սանդուխտ մտան ամարանեցին մէջ։

Յաջորդ օրերը Մաքրուհի դարձեալ ելաւ Սանդուխտին հետ, նաեւ մինակ, պարտեզը, ու՛ ինչուան շրջակայ անմարդաբնակ դաշտերը պատեցաւ. աս կերպ, օդափոխութիւնը կարծես թէ օգուտ ըրաւ իրեն, միայն ան տխուր ու ցաւալի տպաւորութիւնը որ վրան տիրած էր, թեթեւնալու տեղ, յալտնի կերպով օրէ օր աւելի կը ծանրանար։

• • • • •

(Ը)ր մը առաւօտանց կանուխ ելաւ . դեռ աշնանային պոխարար ցօղը չորցած խոտերուն վրայէն արեւուն հալեցօցիչ ջերմութիւնը չէր ցրուեր : Պարզ ու մաքուր էր երկնքին երեսը , որն որ ոչ ամպ ոչ հով կը խրոտվէին , եւ որուն վրային վարդադեղ արշալոյսը նոր կը ծրարէր գիշերապէս վարագոյրը , առանց հալածելու քանի մը յետամնաց աստղերն , որոնք հորիզոնին ծայրերը մնորած՝ դեռ աղօտ լուսով մը կը ցօլանային :

Մաքրուհիին երեսն ալ պարզ ու բաց նման երկրնքին , նոյն առտու , սովորականին դէմ , ցաւոյ կամ տրտութեան նշան մը իր ճակատը չէր կրնձուեր . ընդհակառակն անսովոր ուրախութիւն կամ գոհութիւն մը կը լուսաորէր զան , որն որ շրջանակաձեւ կը պատէին թաւիշկ պէս ողորկ ու փայլուն մաղերը :

Հանդարտաքայլ ծանրութեամբ մը պարտէղին մէջ տեղի ծամբան հասնելով , փոխանակ շտիլընելու , ինչպէս միշտ , գէպ ի բուրաստանը , առ անդամ հակառակ ուղին բռնեց , որուն ծայրը հանգստարան կ'երէր :

Հոն հասնկապատին առջեւ պահ մը կանկ առաւ . զըլուխը կուրծքին վրայ ծռած , սարտամ եւ խորմոածութեան մը մէջ . . . Սէյ մըն ալ ձեռքը երկնցնելով , արիաբար բացաւ ցանկապատին դուռը ու մտնու ներս . . .

Երեւը Սալ — թէփէին բարձր լեռներուն ետեւէն ընդլայնած սկաւառակ մը հորիզոնին վրայ կը զլորէր , ու հանգստարանին մշտադալար ու ոստախիտ ծառերուն մէջը թափանցելով , նոր հոն տեղի մութը կը հալածէր :

Չայն մը չէր խուփէր տեղւոյն լուռ սրբութիւնը , միայն մենակեաց սոխակ մը ոստերուն մէջը կծկած , ժամանակ ժամանակ տխուր երգով մը կարծես թէ հոն հանգչողներուն հոգւոցը կը ձայներ . . .

Մաքրուհի ծանր ծանր ու զինքը ամփոփած մասե-
ցաւ նախ խորանին առջեւ, ու ծնրադրու թեամբ երկըր-
պագեց. ետքը իր մօրը գերեզմանին շտկըւելով, խո-
նարհեցաւ ցուրտ քարին վրայ ու պագաւ զան։ Եր-
բոր զլուխը վերցուց, երեսը անսովոր լուսով մը կը
փայլէր. աչքերը արտասուօք լեցուած, երկու լուսա-
ւոր դուռներու կը նմանէին՝ երկու մաքուր լճերու մէջ
ողողած։ Ձեռքները երկինք վերցուցած, վարդափար-
միր շրթուքով առ Աստուած կը մաղթէին . . .

Ես վիճակիս մէջ դտան զինքը մշտամուռն աղօթ-
քով բերանը բացուած. իսկ հոգին աղանակերոյ կը
սլանար՝ տկար բերնին փառաբանութիւնները իր Արար-
չին տանելու։

Երկրորդ օրը Տիգրան աւելները կը գոցէր։

Պ. Ե. Բ. Բ.

ՊԵՅՆԱԳՐԵՐԵՆԿ ԵՐԵՅՏԵՆԵՐ

կամ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՄԿԱԿԱՆ ԱՆՊԱՀՏՈՒԹԵԱՆՑ

ՎԵՐԱՑ

— 500 —

Հարունակութիւն Ի

ԳԼ. Ժ.

Անապաշտական կարծիքներ մարդու վրայ. — Արեւ մեռելոց .
Աւել. — Թախառական Հրեայ . —

Ինչուան հիմակ խօսեցանք սնապաշտութեանց անմասին վրայ, ուր սատանայի իշխանութիւն կամ գեւրաբոյն զօրութիւն մը կ'ենթագրէ մարդկային տգիտութիւնը, եւ ջանալով հիմէն ջրելու աս վնասակար կարծիքը, մեկնեցինք անոր սկիզբն ու հետեւանքները: Մեր պաշտօնը կատարեալ դուրս հանած չենք սեպելը, եթէ ոչ առաջ առնունք հիմակ ան սնապաշտական կարծիքներն ալ որոնք մարդիկ իրենց կամ բնութեան վրայ հնարած են, միշտ գերազայն զօրութեան մը վրայ հիմնած:

Մարդուս վրայ հաստատուած գլխաւոր սնապաշտական կարծիքը մեռելոց Ողիքն է. որուն պատճառը հոգւոյ անմահութեան մէջ պէտք է փնտռենք: Հոգւոյ անմահութենէ, որն որ խիստ հին աղբնի դաւանութիւն

Տես թիւ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9:

է, տգիտութիւնն հետեւցուցած է անոր ներկայութեանը հաւտարն ալ, եւ որուն հաստատութիւն տուած են հնոց ուրուականներն ու նորոց հրաշալի երեւոյթներու պատմութիւնները:

Սեռերոց ոգիքներու երեւնալուն շատ օրինակներ ու աւելի աւանդութիւններ ունինք: Թէ որ իրաւ է թէ մեռելները չեն յարներ ու երեւան չ'են դար, հապա ի՞նչ է սա օրինակներուն մեկնութիւնը: Սարգիսի միտքը կամ երեւակայութիւնը ունի մասնաւոր հիւանդութիւն մը, որուն ոմանք ենթակոյ կ'ըլլան, եւ որն որ առջի բերանը սաստիկ ըմբռնունք մը, երթալով կ'ըլլայ մասց Եփեսոսիութիւն ու մտաւոր հիւանդութիւն կամ յիմարութիւն: Աս վիճակիս մէջ միտքը կ'սկսի տարածիլ ոչ միայն իրեն շրջակայ նիւթոցը վրայ, այլ եւ հետո կամ դերագոյն բաներու վրայ, որոնք կ'սկսի երեւակայել, զգալ, տեսնել:

Երբ սա հիւանդութիւնը երեւան կուգայ, ներքին պատճառ մը կ'ունենայ, մաղձի կամ արեան առատութիւն, տխուր կամ յուսահատելի դիպուած մը, վերջապէս անգութ չարագործութեան կամ մարդասպանութեան յիշատակ մը: Եւ իրօք, մաղձն ու արիւնը երբեմն խղլելու չափ կը նեղկն, ու անպաշտ մարդը կարծէ թէ միշտաւնջ կամ յոգիքն է որ վիզը կամ կուրծքը կը ճմլէ: Հայր մը կամ մայր մը, որդիական սիրով վառուած, կարծեն թէ իրենց մեռած որդւոյն կամ ամուսնոյն ոգիքը աչքերնուն առջեւն է: Չարագործ մարդասպան մը, իր ներքին խղճէն կերուած, կը դողայ իր անմեղ զոհէն, որն որ կարծէ թէ միշտ աչքին դիմացն է:

Երկրորդ պատճառ մըն ալ տեսանելեաց յալիշտակութիւնն է, ուր չէ թէ միտքն է աչքը խաբօղ, այլ

աչքն է զմիտքը շփոթողն : Քանի քանի անգամ ողիք
կործրւած երեւոյթ մը ճշմարտութեւ ուրիշ բան չէ եղած
բայց թանձր ծառի մը արմատը կամ անոր շուքը : Ահ
նետիկի Սուրբ Սարկոսի դրան տալիս երկու պղնձէ
ծիւրոնն նայելով , երբեմն մէկը սկսել է պօռալ թէ
կը շարժին , ու յանկարծ բոլոր ժողովրդեան աչքը խա-
բելով կործեր է նոյն երեւոյթը անսնալ¹ :

Թէ որ աչքին հետ ահանջն ալ խորուելու համար ,
որովայնակոչութեան փորձ մը , ու քմին համար՝ ծծմ-
բային հոտ մը աւելցնենք , կատարեալ ողիքներ երեւան
կուգան : Սեր օրերը Քոնգ պնչափ մարդիկ խաբեց
որովայնակոչութեամբ , որչափ հին տտնի քրմերը :

Թէպէտ քրիստոնեական կրօնքը մեռելոց ողիքներու
հաւատքը կը մերժէ , սակայն ոչ ուրիշ լատեն էւ ոչ
ասիէ աւելի տարածուած սնտալաշտութիւն մը կայ : Ահա
գարմը ասկէ առաջ աս սնտալաշտութիւնը նոր կերպ
տարափոխիկ ախտով մը պլշտկած էր Աւրոպայի մէկ մա-
սը : Աւստրիոյ Սաճառստանի ու Ահաստանի մէջ

1 " Երբ որ մասնաւոր պարագայներով չենք կընար հեռաւորու-
թեան վրայ ճշմարիտ դադարար մը ունենալ , ու նիւթերը ըստ մեր
աչքին վրայ շինած անկեանքը կամ պատկերին կը դատենք , հարկաւ
ան տտենը կը սխալենք նոյն նիւթերուն մեծութեանը վրայօր : Ա-
մեն զիշերը ճամբորդութիւն ըրած մարդ փորձած է որ մօտիկ մէկ
թուի մը հեռու ծառի մը պէս կը տեսնուի , կամ հեռու ծառ մը մօտ
թուի մը պէս . . . Ամեն անգամ որ մարդ զիշեր տուն չի ծանշած
տեղերը դանդի , որոնց հեռաւորութիւնն ու սյուղացի նիւթերուն
էնը չի կրնար որոշել մութին պատճառաւ , միշտ հանգուցած ըստերուն
վրայ առած գաղափարը սխալելու ենթակայ է : Ասկէ ան տարապի-
ն ու ներքին վախը որ զիշերուն մութը ամեն մարդկանց կ'ազդէ , ասոր
վրայ հատուած է ողիքներու ու խօտկաններու երեւոյթները , որ
պնչափ մարդիկ տեսած ենք կ'ըսեն : Սովորաբար պատասխան կու-
տան անոնց թէ ան երեւոյթները իրենց երեւակայութեանը մէջն են ,
եւ տակայն իրօք անոնց աչքին մէջ կը բնային ըստ . . . Երբեմն բնու-
կան օրինաց դործը ողիքներուն երեւոյթ կըլայ : Գրեթէ անհ-
ղապար :

մեռել չի մնաց որ արիւն ծծող կամ Սանթիէ չըլար, ու մարդ չի մնաց որ անկէ չի վախնար : Թուրքիոյ, Թալապա, Կալմետ եւ ատենին ամէն օրագիրները աս արիւնծուծներուն հրաշալիքը հաւամեցին, որոնք դիշերները իրենց գերեզմանէն ելելով կենդանեաց արիւնը կը ծծէին ու իրարու մարմինը կ'ապականէին : Ըսոնց մէջ Սէտէյկացի Լինոլ Պօղոս մէկ մը կը յիշեն 1742 ին լրագիրները, որնոր հինգ տարի միօրինակ մեռելոց ճաշըն ըրած է : Սաճառստան, աւաղուտ երկիր, որուն տաւ կը, ինչպէս Եգիպտոս, բնականաբար մեռելները ամբողջ կը մեռնին, հրաշալեաց տեղի մը շարձաւ, որուն ծոցը մահող մարմինները գիշակեր գաղան կ'ըլային :

” Ի՞նչ, մեր տամնըութերորդ դարուն մէջն է որ Սանթիէն եղան. Իրերուն, Եւֆրատիւրիներուն, Գրանշարներուն ու Քոլններուն աշխարհք դալեն ետքը. Տալանպերներուն Տիարրոններուն, Սէն — Լանպերներուն, Տիւքթոններուն ատենն է որ անոնց հաւտացին, ու յարգոյադատիւ Հ. () Գոստինոս Կալմետ տպեց ու նուրէն տպեց անոնց պատմութիւնը, Սորպոնի հաւանու թեամբ . . . :

” Եւ Սանթիէնները մեռելներ եին որ դիշերը իրենց գերեզմաններէն կ'ելէին կենդանեաց արիւնը ծծելու համար, զկէն կամ փորէն, որմէ ետքը նորէն իրենց փոքր կը մտնէին : Ծծուած մարդիքը կը վատուէին զոռներին կընտէին ու կը հալէին. ծծող մեռելներն ալ կը գիրնային, կարմրադունէին ու հեւելօք ակորժակ կուռնեային : Իհի, Հունդարիայի, Սիւեղեայի, Սուրափայի ու Լորենայի երկիրներուն մէջ մեռելները աս ճաշը կ'ընէին . . . Վնտուեցին զանոնք սրտերին հանեցին ու երեցին . . .

199. Լ'ն ատենը ուրիշ բանի խնդիր չ'եղաւ թէ չէ քննելու որ բոլոր աս մեռելները իրե՛նց կարողութեամբն յարութիւն կ'առնէին, չէ նէ Աստուծոյ կամ քառանային շօրութեամբը: Ինչ որ սուրբ () Դոսեփնոս, սուրբ Լ'մերոսիոս եւ ուրիշ սուրբերը զրուցեր էին մեռելոց եւ կենդանեաց վրայ, առաջ բերուեցաւ: Եւ այց բոլոր աս պատմութիւնները, որչափ ալ որ իրաւ ըլլային, Ս'ան Բէլիէ-Բոս հետ կապակցութիւն մը չ'ունէին: Ազգեցին դաջող հին կտակարանին կամ դիցաբանութեան մէջ Ս'ան Բէլիէ-Բոս, որ օրինակի համար առաջ նետէին, բայց չ'ուրացան դտնալը¹:

Եւ յիշատի: Սակայն մենք կարծենք թէ մեր դիցաբանութեանը մէջ ասոր մէկ տեսակը կայ. աս է Առէզը, որուն օտուգաբանութիւնն ու դրոց վկայութիւնները² տարակոյտ չ'են ճգնիր արիւն ծծելուն կամ լճելուն վրայ: Ս'իսյն թէ ի՛նչ էր աս Առէզը. Աստուածներ, սաստանայ կամ ոգիք մեռելներուն, չ'ենք զիտեր. թէպէտ եւ աս սնապաշտութիւնը աւանդութեամբ ինչուան այս օր մնացած է մեր ուամկին մէջ, որն որ յարկեբուն վրայ երբեմն ուտելիք կը հանէ, որպէսզի Բեզէ աղէկները ուտեն ու մեղի չ'իջնասեն:

Ս'եռելոց ոգիներէ ետքը, մարդուս վրայ զլխաւոր սընապաշտութիւններէն մէկն ալ անհա՛մարդաց կարծիքն է:

1 Իմաստ. Բառ. յօդ. Առէլի:

2 " Հրամայեցի Աստուծոցն իմաց լիշու զգերս նորա եւ կենդանասցի " եւ այլն Խորէն. Ա. գլ. Ժ. Ե. " Հանին եղին (զգլուս սպանելոյն Մուշեղայ), 'ի տանին. ասէին թէ վասն զի այր քանչ էր, առէզք իջանէն եւ յարուցանէն զնա " Բառ. Ե. Գլ. Բ. " Յորժամ վերաւոր որ անկեալ 'ի պատերազմի դնեցի, թէ լիզից եւ առողջացուցանեցի եւր, առէզն կուէն; այլ ամենայն անասպէք են եւ պառաւանց դրզիւնք " Եւ. Ա. Ի. Գ.:

Իսոնց կարգը կը դասեն ամէն ազգք Ենուլքն ու Լաղիան օ
բայց ասոնցմէ զարմանալի է Թափառախան Զրէայն, ու
բուն Լաբոպայի ուսմիկը կը հաստայ, եւ որն որ ասելի
զարմանալին է Զայու մը տնտած ըլլալն: Լաբքտատա
նեբորգ դարուն հեղինակ մը, Սատթէոս Բարի, անդ
շիացի բննետիկեան կ'ուանգէ թէ: Զրեային պատ
մութիւնը Զայ Լալիսկոպոս մը իրեն ըրած է, որն որ
Լնգգիւս Ճամբորդութիւն կ'ընէր ու Խարայեւացի Թա
փառակաւը տեսեր էր: Ոսմկեան ինքնաբեր թափոյ
ապարանքի պահանջներէն կ'ենթադրէ, ուր որ Քրիս
տոս տարած էին, եւ զոր աս պահանջողը սաստկու
թեամբ մղելուն համար, դատապարտուեր է յաւիտեան
թոյլ եւ զաղարջունենալու. այլ միշտ եւ անթուր աշ
խարհքին երեսը քալելու, առանց հանդաւան, որանց
յարկի, առանց հայրենիքի եւ առանց ստիկի, եթէ ոչ
հաղ մը լուսնայի, որն որ ուղած ատենը քափէն կարե
նայ հանել, ոչ հատնի, ոչ եւելնայ: Ենկէց ի վեր աս
եղկիլին կը քալէ ու միշտ կը քալէ, թէպէտ Զայ եւ
պիսկոպոսէն զատ զինք ուրիշ տեսող մը չկայ ինչուան
մեր օրը, ուր եռանդուն երեւակայութիւն մը կ'եղծ դը
բութեան մը մէջ նորոգելով աս սնապաշտական աւան
դութիւնը, իր հակայածեւ շէկքին հիմունքը հաստա
տեց անոր վրայ¹: Որոշ ճշմարտութիւն մը քակայն կ'ե
րեւայ մեղի աս կեղծեաց տակը. աս թափառական Զը
րեայն իրօք Խարայեւացի ազգը չէ մի, որն որ Քրիստո
սէն ի վեր անպաղար երկրէ իրկիր կը թափառի. եւ
ոս անէծքին պլարանական էակը, որուն տեսութիւնը
Զայու մը կ'ընծայէի, դժբաղդ ու իրաւացի փոխադար
ձութեամբ մը չի նշանակեր նաեւ Զայ ազգը:

¹ Երեմիէոս Ս/Լ. Թափառախան Զրէայ:

ԲԱՆԱՍՏԵՎ ՆՈՒԹԻՒՒՆ

Մ Ե Ք Ր ՈՒ Հ Ի

ԿԱՄ ՍԻՐՈՅ ԶՈՋ

Մեռնիլ՝ նորաիրթիւմ 'ի ծաղիկ հասակին,
Մեռնիլ՝ մէ յարեւէն խամրեալ գիշերազուարճ,
Եւ վարդըն պուլպուլիկ ծըճեաւ սիրտըն կրծած,
Մեռնիլ ոչ ճաշակեալ կենաց ամէն վայելքն,
Երբ չորս կողմն ամէն յոյսք բոլորած կը խնդան,
Երբ աշխարհք թեւաբաց հրաւեր կուտայ գրեկին,
Երբ զուարթ աղջկունք պարտուեալ կը խայտան . . .
Պառն հօտէն մոլորեալ, զոր 'ի մահ կը քարշեն:

Մեռնիլ . . . Ո՛հ, գարուն դեռ չիտեսնա քրտ
Ղէռ հասակն այն ուռւոյ չիծըռեցաւ նրման,
Ղէռ պտիցն այն երանդ երբէք չի գալիացաւ,
Եւ համբուրից հըրով չ'երեցան շիկացեալ,
Օառազաստն ոսկեհուն եւ ըզգիրկն ամուսնոյ
Եւ չ'իտես, եւ ոչ ծընշելով 'ի ծոցին,
Ըզմայրական սիրոյ 'ի ճակատ երեխին
Ղրոշմեց ըզսուրբ կընիքն 'ի շըրթանց մայրենի:

Եւ չկունք ունէր նուաղ, աստղերու պէս տըրտում
 Շողեր արձըկելով 'ի մէջ գիշերին .
 Բւ երբեմնն գոհար կաթիլ մի արտասուք
 Փայլած ան աչաց մէջ ուր լոյսըն փեկփեկէր,
 'Նըմանէին 'ի լիճ ուր խաղայ ծիածան,
 Կամ ձիւնորակ ամպոց լի շողումով մաքրափայլ,
 Օրր հողմունք յանկարծիկ կը հանեն լուսնոյ դէմ
 Եւ ուր լոյս ծոցանայ զինչ արցունքն յարտեւանս :

Հասակ ունէր ճրկուն զինչ բոյս մի դիւրամեք,
 Թագուհւոյ պէս շքեղ, կուսանի պէս համեստ .
 Եւ մէն ձիւք նագելի բոլորէին նովաւ,
 Ինչպէս փունջ մի ծաղկանց որուն մօտ թեթեռնիկ,
 Եւ մեղուն եւ թըռչունք նախանձու պար առնուն :
 Սանուկ՝ երբ փայփայէր, փիկին երբ հրամայէր,
 Հերէ ծիծաղագէմ թարմ 'ի տես եւ յեռանդն՝
 Ելլբ գուժ եւ խընդութիւն պարզէր անոր երեսն :

Լաց, երգանք իմ, լաց, սիրտ նորա լըցեալ է .
 Լըռեալ, քընար, լըռեալ տըրտում է նորա անձն .
 Տըրտում՝ զինչ լապտերն երկնից գիշերափառ,
 Օրր պատէ շըրջանակ բաղմագունեան բալին,
 Եւ որ լըլըյս փայլուն նուաղէ 'ի շամանդաղ :
 Տըրտում՝ զինչ հրեշտակ երկնահրաշ փառօք,
 Շնորհից ամպերուն մէջ երկրաւոր յախտից տես,
 Եւ որ վերածըխի ցընդեալ գերթ գողորշի :

Պիանգամ սիրեց եւ սիրոյ զոհ եղեւ . . .
 Եւ ըսաւ ինքն իրեն . ինչ է կեանքն որ ապրիմ . . .
 Եւ սիրեց մինչ 'ի մահ սիրով եռանդագին ,
 Օարուած կարասի ձագ , ում թեւերք չ'են բուսած ,
 Ում թաթիկք դէռ անզօր 'ի ըղ մէջ ընձակին ,
 Ուր հարբենայ ջերով քնյադ . զուարթութեամբ ,
 Յանկայ թէ կարէր կուլ տալ ջինջ հեղուկն ամէն .
 Եւ յատակ նորա խոր կուլ տայ զլիւրջուսու թրուռնն :

Անցաւոր , կանկ մի առ , տո՛ւր շիթ մի արտասուք
 Եւր հողին որ փակէ ծաղիկ մի նորատունկ՝
 Թառամեալ դէռածիւ եւ 'ի շաղն անվայել .
 Խեղճ վարուժանիկ , մաքրափայլ փետրոց տալին
 Բզբլուխըն ծածկեալ 'ի քուն յաւերժական ,
 Ոչ 'ի ծոց մայրենի հանգիստ աչացն առեալ ,
 Ոչ այլ մահարձան բայց հէք բանք երգողիս . . .
 Եւ հէգն անյուշութիւն . . . անցաւոր , ցօղ մի տո՛ւր :

Ք Ե Ղ Ե Ք Ե Կ Ե Ն

Ք Ե Ղ Ե Ք Ե Կ Ե Ն ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ԸՄՍՈՅ:

Հասարակապետութեան նախագահ Լուի—Նաբոլէոն, յանկարծակի փոփոխութեամբ մը, մայիսի 31 ին օրէնքը ջնջել ուղեւորվ, իր պաշտօնէից հետ հախառակութեան մէջ իկնաւ: Եսօրէնքը (որն որ մեր ընթերցողք արդէն դիտեն թէ հասարակաց ընտրութեան արդեւք մըն է) կը պաշտպանեն չտիպաւորեալ հասարակապետականք, եւ ռամկապետականք կ'ատեն: Ուստի եւ Պոլշէ պաշտօնատարք սաստիկ ընդդիմանալով նախագահին որոշմանը, հարկադրեցան իրենց հրաժարականը տալ, զոր Լուի—Նաբոլէոն ընդունեց: Քանի մը օր տարտամ վիճակէ մը ետեւ, ուր հին պաշտօնեայք գործերը կը տեսնէին եւ Պիլիեոյ կամ ուրիշ մարդիկ կ'առաջարկըւէին անոնց պեղ, վերջապէս պաշտօնէից ժողովը ասանկ կը կազմուէր. Գորպիէ արդարութեան, Թիւրկոյ՝ արտաքին գործոց, Թորընյի՝ ներքին տեսչութեան, Ժիրոյ՝ հասարակաց կրթութեան, Քաղապիանքա՝ վաճառականութեան, Լաբրոս՝ շինուածոց, Լըրուա Սէնդ — Երնոյ՝ պատերազմի, Թորթուլ՝ ծովապետ, Պլոնտէլ՝ ելեւմտից: Քարլէ փարիզի ոստիկանութեան հրամանատարն ալ հրաժարելով իր պաշտօնէն, անոր տեղ հաստատեցաւ

Պ. Սոբա: Բոլոր աս մարդերն, բաց իրեքէն, Աշ-
գային ժողովէն դուրս են:

Ուսմիւթագետական օրագիրներէն ոմանք Առի—Նարո-
ւէնին բռնած միջոցը շատ կը գովեն, թէպէտ եւ չեն
ծածկեր անոր մէջ 1852 ի ընտրութեան նպատակն: Ինչ
որ ալ ըլլայ, Առի—Նարուէն կը պատրաստուի, ի գումա-
րիւ Ազգային ժողովոյն, առաջարկել անոր մայիսի 31 ին
օրինաց բարձման գործադրութիւնը, որով Հասարակաց
ընտրութիւնն կարենայ լիովին եւ բացարձակ կատարել:
Սակայն աս շնորհքին պայման կը դնէ Սահմանադրու-
թեան քննութիւնը, մասնաւորապէս ան յօդուածներ-
ուն, որ իր նորոգ ընտրութեանը կ'ընդիմանան:

Առաջարկութիւնը պաշարման վիճակի մէջ դրաւ Շէր
եւ Սիեվը նահանգները՝ անոնց մէջ ծագած շփոթու-
թիւններուն պատճառաւ: Աս շփոթութիւններն ուրիշ
բան չ'էին բայց եթէ զինեալ մարդկանց յարձակումն
զինուորաց փոյ՝ անոնց ձեռքէն ազատելու համար Բը-
րէսի եւ Սանսերի խռովարարները: Բայց այսպիսի շը-
փոթութիւններ պակաս չ'են ՚ի Ղազղիա, ինչպէս Ալեի
նահանգին մէջ պատահածն ալ, որոնք պաշարմամբ կը
զսպրկին:

Աստորիոյ կայսրը ամառս առջի օրերն հասաւ իր մայ-
րաքաղաքին մէջ. քանի մը օր ետքը իր նոր հրամանագ-
րին հպատակութեան երդումն ընդունեցաւ Պաշտօնէից
կողմանէ, որով Աստորիական սահմանադրութիւնը մեծ
փոփոխութիւն մը կը կրէ:

Աստորիան Ռտալական տէրութեանց հետ երկա-
թուղւոյ դաշինք մը հաստատեց, եւ աս գործոյն կա-
տարումը, որն որ չորս տարւոյ սահմանուած է, Ի-

առաջիկայ մեծ մասն Աւստրիոյ հետ պիտի կարենայ շրջ-
Թայակապ միացնել :

ՊրանքՖորդի գերմանական ժողովն որոշեց՝ որ իր
պահպանութեանը համար մասնաւոր զօրք եւ ոստիկա-
նութիւն մը հաստատուի : Աս ղինուորական գնդին հը-
րամանատար անուանեցաւ Շրէքէնշլթայն զօրապետը :
Ուրիշ նստիմը մէջ, ժողովքը երկրորդ անգամ մերժեց
Անգղիոյ եւ Վաղլիոյ երկրորդ բողոքն ընդդէմ Աւ-
ստրիոյ մտնելուն, Վերմանական դաշնակցութեան մէջ :
Սակայն աս խնդրոյն դործադրութիւնը հիմակ շատ հա-
ւանական էրեւալը, երբ նոյն իսկ Քրուսիան խնդրեց
ժողովքէն եւ հանեց իր Վերմանիոյ մէջ մտուցած երկիր-
ներն յեղափոխութեան ժամանակին :

Անգղիոյ արուեստից տեսարանը ամոցս 11 ին դոցուե-
ցաւ եւ անոր տօնախմբութիւնը կատարեցաւ 15 ին ի ներ-
կայութեան անհամար բազմութեան : () Բաղիրները եր-
կարօրէն կը նկարագրեն ան վեհ երեւոյթն որ ճոխսարա-
նը կը մատուցանէր վերջին օրն, երբ վաթսուն հազար
ժողովուրդ մը երգելով եւ ողջունելով կ'ելէին վերջի
անգամն ան համաշխարհական արուեստարանէն, որուն
նմանը գոցէ ոչ երբեք պիտի նորոգւի : Այդ հաշւէն թէ
տեսարանին բաժանորդքը, իրենց ծախքն հանելէ ետեւ,
նոյնչափ մըն ալ շահեր են, որն որ դրեթէ երեք հա-
րիւր հազար լիրայի կը մօտենայ : Բաժնըւած մրցանա-
կի միտալները երեք հազարը կ'անցնին, որոնցմէ միայն
հարիւր եօթմանասուն հատը առաջին կարգի, որուն կէսը
Անգղիա ստացաւ, յիսունէն աւելի Վաղլիա, երեք հա-
ալ Տաճկաստան՝ ի փոխարէն աշխարհիս իրեք մասերուն

մէջ աւնեցած բերքերուն : Ասոնցմէ 'ի զատ Տաճկաս-
տանը երկրորդ կարգի բաւական մրցանակներ ստացաւ :

Տաճկաստանի քաղաքական լուրերն երկու նշանաւոր
գիպուածներ են , որոնց մէջ Ռարձրագոյն Ռուսն իմաս-
տութեան եւ վեհանախնութեան ապացոյցներ կուտայ :
Սէկն է Եգիպտոսի խնդիրը , ուր Մագդիական ընկե-
րութիւն մը շոգեկառքի երթեւեկութիւն կ'ուզէր հաս-
տատել : Սիւէզի պարանոցին վրայ եւ անկէջ Մ. Ղեք-
սանդրիա : Ռարձրագոյն դուռը Մպպաս — Փաշային գը-
րած նամակին մէջ (որն որ Կոստանդնուպօլսոյ օրագիրը
եւ օտար լրագիրներ կը հրատարակեն) կը ծանուցանէ թէ
Եգիպտոս (Օսմանեան տերութեան հպատակ երկիր մ'ը-
լալով , առանց անոր հրամանին ասանկ մեծ գործի մը
մէջ չի կրնար նետուիլ , թէ օտար տերութիւն մը իրաւունք
չ'ունի անոր ներքին գործերուն ձեռք զարնելու եւ թէ
Մպպաս — Փաշան կ'ընայ շինել երկաթուղին իր երկ-
րին եկամտից թոյլտուութեամբն : Իսկ Ռուսութիւն ար-
ձակումը , զոր Սիւսցեալ Սահանգաց Սիւսիէն շոգե-
նաւն եկաւ տանելու Մերիկա , եւ զոր Գաղղիան մեր-
ժեց Սարսիլիայի եզերքէն , իրաւամբ Օսմանեան տե-
րութեան վեհանախնութիւնը գովութեան արժանի կ'ը-
նէ : Զիմակ Ռուսութ Մագդիա հասած է , ուր ժողովուր-
դը պատուաւոր ընդունելութիւն մը կ'ընէ Ռէօթահա-
յի կալանաւորին , եւ ուր որդիքը վարժարան դնելէ ե-
տեւ , պիտի մեկնի դէպ 'ի Մերիկա :

ՔԱՌԵՐ ՆԵՒ ՕՍՈՒԹԻՒՆՔՆԵՐ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ:

Չմեռն իր մարկալից ամպերովն, անձրեւներովն ու ձիւնովը կը մօտենայ: Եւ դառն եղանակին մերձենալը տրամութեամբ ու վախով կը լցնէ գիւղերու բարեկեցիկներն, որոնք կ'սկսին աճապարանքով թողուլ իրենց աղինեան դրախտներն ու ապաստանիլ քաղաքին մէջ, նման կունկներու երամ երամ սպստկաշունչ հովերէն փախչելով: Եւ քիչ շատ աղնուական գիւղաքաղաքացիքն, դէռ շինական զբօսանաց շողովը ծանրացած, կուգան իրենց զուարճալի շրջադայութեանց փոշին թութափելու ընկերութեանմէջ: Տաք կրակի մը եւ ողբից բաժակի մը առջեւ նստած, կ'սկսին մտածել եւ հաշուել որն իր ըրած շահը կենդանական տնտեսութեանը մէջ, որն իր կորուստը խաղի եւ , , , մէջ, եւ որն իր յաղթանակները մանաւանդ աս վերջի մասին մէջ, որոնք ընդհանրապէս իր աչքին աւելի մեծ կ'երեւան քան ծեր զինուորի մը առած մրցանակներն: Խտրիչը նորք մարդկային մտաց. գէշն ան է որ դրեթէ միշտ անմտածութեանց մէջ մտնող մարդիք, բոլոր հաշիւ ընելէ աւելի գոցելէ ետեւ, աւելի դատարկ ու բաց կ'ելլեն քան զՂ. դամ: յետ դրախտին եւ քան զվաճառական յետապնդել պարտուցն:

Կ'ըսեն թէ մարդոց խօսքերն իրենց գործքերուն հայելն է: Կ'տիկ ըրէ ձմեռուան գիշեր մը ժողոված մարդոց խօսակցութիւնը իրենց ամառուան նահատակութեան

ցը վրայ. երիտասարդ Արեսոս մը կամ ծեր մը սիրահար, որ հարիւր հազար կերեր են՝ չեմ գիտեր, ինչ Պոքա չիոյի սագերուն համար, որոնց փետուրը սրտերնին խոցեր է։ Չի կարծես թէ աս ամէն զեղխ Արեսոսքն, թագաւորական գանձն իրօք ունին, չէ, ընդհանրապէս չաւորն եւ ոչ փախստականի մը չափ ունեւոր են։ Ուրեմն ի՞նչպէս կ'ըլլայ զեղխութիւնը, պիտի ըսես։ Մտիկ ըրէ, թէ որչէս լսած։

— Եւ այլ մարդ մը, որն որ փառաւոր վատնութեամբ մեծ անուն ստացեր էր, քիչ ժամանակուան մէջ, հացկերոյթ մը կը պատրաստէ, որուն կը հրաւիրէ միանգամայն իր պարտատէրքն ու պարտականները։ Սեղանը լմնալու վրայ էր, երբ գինեկց Ամիիտրիոնը, իր կոչնականացը կենդանութեան գաւաթը պարպելով, հանդարտութեամբ ըսաւ անոնց.

— Տեարք իմ, կերաք ու խմեցիք ինծի հետ, անուշ ըլլայ։ Հիմակ ձեզի խօսք մը, մարդիք կան որոնք ընկերին բոլոր ստացուածքը ուտելէն ետեւ, կը փախչին կամ կը ծածկին, բաց կ'ելլեն եւ թուերու հաշիւ մը կուտան իբրեւ թէ իրական հատուցմունք մ'ընէին։ Եւ ոչ աս փախուստն եւ ոչ աս հաշիւները կը սիրեմ։ Ի՞նչ պարտք ունիմ ձեզի, եւ ի՞նչ առնելիք ձեզմէ, Պարոններ, գումարը ճիշդ նոյնչափ է։ Ուրեմն, պարտատեարք, ահա ձեր պարտականքն, ըսաւ՝ կոչնականքը իրարու ցըցունելով. դացէք եղբօր պէս վարեցէք։

Այդութիւնը առաւ կոչնականներն, որոնք պահ մը լուռութեամբ իրարու երեսը նայելէ ետեւ, սկսան պարտատէրք պարտականաց վիղը նետել։

— Կեցի՛ր, ըսաւ մէկը, ես ալ խօսք ունիմ։ Եւ աս մարդէն առած ապրանքս ինչո՞ւ այնչափ սուղ գներ եմ։

Հարիւրին տասն հատուցեր եմ, ու մնացած իննսունը ինը տարւոյ դաշամբ պիտի հատուցանեմ: Արդ, ինը տարւոյ շահը վար դրէք: Հիմակ հատուցանեմ:

— Ես, ըսաւ ուրիշ պարտկան մը, հարիւրին քսանը հատուցեր եմ, ու մնացածը անդին պիտի հատուցանեմ. ինչու որ քանի մը տարւոյ հատուցման միջոց ունենալով, ու ողջ տեղ մը փնտռելով առած ապրանքիս գինը պառկցնելու, անդիի աշխարհքը գտեր եմ, ինչպէս կ'ապսպրեն գիրք "ուր ոչ գող մերձենայ եւ ոչ ցեց ապականէ": Աս անդիի աշխարհքն ալ իմ փորսէ, ուսկից ապահով տեղ չգտայ:

— Բսելէ որ, պօռացին մէկ ձայն պարտատեարք: աս թշուառականներուն որը մեր ընչից շահովն, որն ալ մեր ստացուածքովն կերակրեր են, իբր թէ մենք անոնց յարգը չի ճանչնայինք, մարգարիտը չգիտցող խողերու պէս: Հիմակ մեր ունեցած պտրտքերն ինչ ընենք:

— Գիտեա ինչ կ'ընենք, ըսաւ անոնցմէ խելացիին մէկը. մենք ալ մեր պարտատեարց աս պատմութիւնը կը հատուցանենք. կ'ուզեն առնեն, կ'ուզեն չ'առնեն:

Ահա ինչպէս աշխարհք կը դառնայ այս օրս. եւ ինչպէս ամէն բան կը մեկնելի. ասկէ շատ բան կրնաս չ'ստի եւ հետեւցնել: Հոգ չ'է որ շատ հարստութիւն ունենաս, կամ շատ հմտութիւն, կամ շատ գործունէութիւն: Բոնք պարտաւ բաներ են. այլ աշխարհքիս մէջ նշանաւոր ուսմիկ ըլլալու սովորական ճամբան ասանկ է: Ախի եւ առաջ, պարտքէ ամէնեւին չի վախնալ, ինչու որ տէր եւ պարտատէրիդ. բայց, առնելիքիդ ծառայ կ'ըլլաս: Երկրորդ, հասարակ քաղաքավարութեան խօսքեր գիտնալ, ինչպէս են "Տէր իմ, Թաղաւոր իմ", եւ այլն, որոնք շատ պտերու մէջ խառնած քշել: Եր-

բորդ, միշտ բարձրէն թռչել քեզմէ վար աստիճանֆ մարդոց առջեւ . ամէն ամառ երթալ մէկ կամ աւելի գիւղեր, խաղի մէջ կորսնցնել առանց կսկծալու . վերը յիշած սագերնուս միւսնիկ եւ արմաւ թռչուն ըսել . խոնարհ եւ անամօթ ըլլալ անոնց առջեւ . վզուկի պէս վզնոց ու տղուկի պէս գալար մազեր ունենալ . աղա-
 չանք մը ընօղին « գլխու ցաւ » ըսել, եւ օրագիր մը առնել ու քանդատիլ իբր թէ կարդալու ժամանակ չկայ : Աս կերպով, ինչ որ ալ ըսեն բարոյագէտք, քու յառաջա-
 դիմութիւնդ հաւաստի է . թէոփրաստն եւ Լապրիպէ-
 րը շփոթելու բաւական է ասանկ մարդ մը :

Երաւէ թէ մեր խօսքը հոս հասարակաց համար է, ամէն ազգի մարդոց : Եայց 'ի մասնաւորի մեր ազգին վրայ նոյն պատիւը դարձնելու չ'ենք դժուարիր, թէ եւ զրպարտութիւն է ըսեն : Ի՞նչ, զրպարտութիւն : Կայ մի բարք մը որ մեր ազգին մէջ անծանօթ ըլլայ : Թէ որ Վան — Տիքին վրձինն ունենայի, մեր ազգը կը նը-
 կարագրէի ասանկ . Հայու գլուխ մը կը դնէի Տաճկի գլխաբէով, եւրոպացի վարտիքով, Վրդի վերարկով ու Վամուքի կօշիկներով . քիչ մը բարեսրտութեամբ, շատ բարբարոսութեամբ, բաւական հանձարով եւ շատ նմանասիրութեամբ կը զտրդարէի աս պատկերին էակը : Ետքը ամէն աշխարհք, ամէն ազգաց մէջ համարձա-
 կութեամբ կը խրկէի զան . թէ որ ազգ մը գտնուեր, որ իր եղբօր որդին չկարծեր զան, շատ սխալած կը սեպէի զիս :

Նմանասիրութիւն . . . ահ, ասոր վրայ քիչ մը կ'ու-
 դեմ խօսիլ : Նմանասիրութիւնը մեր մէջ այնպիսի թան-
 ձրոյ արմատներ ձգած եւ աս մասին անանկ բարեբեր-
 երկիր մըն է մեր — փոքր ածուն » , որուն մէջ ինչ որ տըն-

կէս, մէկին՝ հաղար կը բռնեցնէ։ «Վորասեր երիտասարդ կամ խաթուն մը կրնայ հագուստի եւ վարմունքի մէջ պղտիկ ձգել փարիզի ամէնէն վայրենի առիւծներն ու մօւկները, (Թարգմանաբար, հասկցիր ամէնէն յանդուգն նորասերները)։ Ֆաւական պարծանք չէ մի մեղի որ Նւրոպացոց ամէն կենցաղավարութեան, շարժմանցն ու խօսակցութեան ձեւերուն ծանօթ ենք։ Իրաւ որ մենք մեզ կը զրպարտենք երբ կ'ըսենք թէ տգէտ ու անուսումն ենք։

«Նմանասիրութիւնը այս օրս տարախոխիկ ախտի մը պէս ճարակած է մեր մէջը. նմանասիրութիւն ամէն աղգաց, (սմանցւոյն եւ մանաւանդ եւրոպականին, նրմանասիրութիւն 'ի խօսս, 'ի գործ եւ 'ի շարժումս։

«Նմանասիրութիւնը այս օր ամէն վիճակի, ամէն աստիճանի մարդոց սիրական բաղձանքն է, մեծէն ինչուան պղտիկը, էրիկ մարդէն շինչուան կնիկը։ Աւստի եւ քիչ ծաղրելի դիպումներու առիթ չ'տար աս հրէշ ցանկութիւնը, 'ի զուարճութիւն զբօսասէր աչաց։

«Այլեւս սա երկու մարդոց որ իրարու հետ կը խօսին ու ըսէ ինծի թէ ինչ են իրենց շարժումներն։ Սըտիկ ըրէ խօսքերնին ու ըսէ թէ բան մը կրցա՞ր հասկընալ։ Տաճկերէն կայ մէջը, հայերէն, իտալերէն, դաղղիարէն, ամէն բան կայ, ամէն աղգի հասկնալի լեզու մը, մանաւանդ թէ ամէնուն անիմանալի։ Ֆայց լեզը ինչ կ'ըսէր աւելի երիտասարդն իր ընկերին։ Թէ որ չի լսեցիր, եկուր հետս ընկերութեան մը մէջ մըտնանք։

— Ի՞նչ, ասանկ, բանը փունկեր է ուրեմն։

— Ի՞նչ կ'ըսես, երբեք ու լմնցեր ալ է։

— Ո՞վ պատմեց քեզի, աղբար, շատ անտանայ մարդ ես ծօ՛, ամէն բան կ'իմանաս :

— ” Որ ունիցի ականջս ընելոյ, լուիցէ ” . երեկ չի հանդիպեցա՞ր դուք մտերմին հետ խօսելու, անիկայ պատմեց ու ըսաւ թէ “ քեզի ալ չպատմեմ կը ճաթիմ ” : Ի՞նչ ընեմ . ականջներս խցէի :

— Ինչու՞, աղբար . մեզի ալ խօսք պէտք էր . ուստի կ'ըսես որ . . .

— Ես չեմ ըսեր . մտերմին ըսաւ որ “ Ե. եւ Ս. ամէն գիշեր Ժամը վեցէն ետեւ մինչեւ առտու կը խօսին եղեր, Ս. ը պատուհանէն, “ Ե. ալ փողոցէն, ըստ սովորութեան Պրանկաց, ընտոր որ պէտք է նէ, կը հասկընաս :

— Օ՛հ, միտքս բան մը եկաւ . սըւոնց գիշերային նուազ մ'ընենք, ըստ սովորութեան Պրանկաց, ի՞նչ կ'ըսես :

Եւ ասոր վրայ, շատ մը նախանձոտներ, որոնց մէկը ձմերուկի կեղեւ փողոցը սփռել կ'ուզէր, որը վերէն վար բարձր մը ջուր խեղճ “ Ե. ին վրայ, որը չեմ գիտեր ինչ, հաղար ու մէկ խաղ, որոնց եւ ոչ մէկը դորձադրելի :

Սակայն հաղարփողեան համբաւը բանն ամէն գի ծաւալեց . ինչուան նաեւ Ս. ին ականջն հասաւ իր գիշերային հաղորդակցութեան պատմութիւնը : “ Այն իրիկուն ” ողորմիլին “ Ե. պարապ տեղ երկար առեն անձրեւին եւ հովին տակն սպասեց Ս. ին . վերջապէս, առաւօտեան մօտ, գլխուն վրայ իշու երկու ականջ ինկաւ :

Խեղճն առաւ ականջներն ու չի կրցաւ մեկնութիւնը հասկընալ, բայց սաստիկ բարկացաւ կարծելով թէ

Քողիւրի տեղ սխալմամբ նետուեր էին: Խեղճն ինք կը տխալէր. մենք կարծենք թէ աւելի հաւանական է աս ականջները Սիդասին առասպելովը մեկնել:

Բայց գիտես ինչ է Սիդասին պատմութիւնը. գուցէ աս հնոց առասպելը քեզի անծանօթ է: Արդ, Սիդաս Փոխաբացոց թագաւոր մըն էր, որուն Ապողոն փոքր կենդանւոյն մեծ ականջներն տուաւ 'ի պատիժ Պան չաստուածոյն երգն իր երգէն աւելի հաւնելուն: Սիդասին սպիրիչը զինք ածիլելու ատեն ապշեցաւ մնաց, եւ որովհետեւ պէտք էր բանը ծածուկ պահել, զինք չի կրցաւ զսպելու եւ կը ճաթէր թէ որ հողը ծակելով իր դաղանիքն անոր մէջ չ'աւանդէր: Ատեն անցնելով ան հողին վրայ եղէգներ բուսան, որոնք հովը զարկած ատեն միաբերան կ'աղաղակէին. "Թագաւորն Սիդաս իշու ականջներ ունի":

Աս եղէգներն կամ ով որ կ'ուզես՝ սեպէ մեզի ալ աս ժամանակակից դիպուածը պատմօղն, բանն ան է որ նոյնպիսի դիպուածներ պակաս չ'են մեր տրուան ժամանակագրութեանը մէջ: Ատնք ինչ կը յայտնեն. — որ քաղաքավարութեան, կրթութեան, լուսաւորութեան մէջ մենք մեր կարծածէն աւելի յառաջադէմ կը քալենք: Իրաւ որ գեղեցիկ կրթութիւն եւ լոյս զարմանալի: Հապա ինչ. կրթութիւնն եւ լոյսը եղջիւր չ'են ունենար. այլ երկու խօսք գիտես ոլորել, կամ երկու հազար տոպրակ ունիս, կամ կ'երեւցնես թէ ունիս, ով պիտի հաշուէ զան, եւ ով պիտի գիտէ խօսքդ թէ քիչ շատ իմաստալից ըլլայ: Բայց թէ որ ոչ աս ունիս ոչ ան, ոչ երկու սուտ գիտես, ոչ երկու տոպրակ ցցունել, ահ, ան ատենը ստակ մըն ալ չ'ես արժեր. քեզմէ անկիրթ ու տխմար չ'ըլլար աս հասարակաց կրթու-

Թեան եւ լուսոյ ժամանակը, ուր մշուշի մէջ մնացած քարայր մըն ես: Աշխարհք այս օրս Պոլսէ՞ զուարճանալ, զուարճանալ ՚ի խօսս, զուարճանալ ՚ի գիպուածս, զուարճանալ յինչս. վաղուան մտածութիւն, վաղուան արթնութիւն ՚ի գրկաց թմրութեան: Ախր թ եւ լուսաւոր մարդն այն է որ այս հասարակաց խնջոյքին կը բերէ իր հարկը. մնացածը ձգէ Աստուծոյ:

Իսկ մենք, անցեալ ժամանակաց մարդն, ծեր զուարճաբան, որ զառամելոյ բնական հետադննութեամբն, կ'ուղենք ամէն բան քննել, ամէն դէմքն դարձնել, երդւնցնել, եւ իբր թէ վերահասող բանալ անդամազըննօրէն մարդկային կրից եւ ժամանակին պարագայից խորերն, ահա մենք ալ կը զուարճանանք. ընդունի՛ մեզ ալ զշիտն Թալիս ՚ի դաս կատակաբանիցն, ուր տեսարանն է ամէն դարու զուարճալի ժամանակադրութեանց:

